ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч.
ИЮНЬ
11
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 136 (6773).

Өртээ 2 көп.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйн бүдүрүлгезин хөгжүдеринге болгаш культура тургузуушкунунга областың ажылчы чоннарының чедип алган чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Казах ССР-ниң Чөөн-Казахстан облазын Ленин ордени-биле шаңнаан.

* * *

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, улуг үлетпүр болгаш энергетика комплекстерин тургузарынга областың ажылчы чоннарының чедип алган чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Иркутск областы Ленин ордени-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Хүннүң чугула айтырыы

Коммунистиг кижизидилгени болгаш эстетиканы ажылчы чоннарның ортузунга пропагандалап, нептередириниң кол одаглары — культура-чырыдыышкын албан черлери — Культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар, кызыл булуңнар, кино туруштары болгаш өске-даа черлер болуп турар. Бүгү чоннуң культурлуг өзүлдезиниң, сагыш-сеткилиниң байлак болурунуң дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың салып турар сагыш човаашкынының дорт боттандырыкчылары — партия ажылдакчылары, ажыл-агый удуртукчулары, чогаалчылар, композиторлар, библиотекарьлар, клубтар эргелекчилери, комсомолчу-аныяктар болуп турарының ужуру-даа ында.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринге культура албан черлериниң доктаамал ажылы, оларны кышка удур чогуур өй-шаанда септеп, белеткеп алыры улуг рольду ойнап турар.

Септелге ажылын, одаар чүүлду белеткеп, чорударынга таарымчалыг үе — чайның чылыг хүннери эгелээнден бээр элээн үе эрткен. Бо таарымчалыг үени ажыглап, Чөөн-Хемчик, Тожу, Өвүр, Каа-Хем районнарының культура одаглары кышка удур белеткелди чүгээр чорудуп турар. Бо районнарның культура-чырыдыышкын албан черлери печкаларны септеп, шала, соңгаларны будуп, одаар ыяш болгаш хөмүр сөөртүлгезин организастап турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бүгү совет кижилер улуг күжениишкин-биле шалыпкын ажылдап турар бо үеде чамдык хоорай, районнарның культура одаглары кышка удур белеткелди кошкак темп-биле чорудуп турары эң-не дүвүренчиг. Үш хонук бурунгаар редакция чамдык райкүүскомнарның культура килдистериниң эргелекчилери-биле харылзашкан. Оларның харыылары бо:

ТУРАНДАН ЭШ ПЕТРОВА:— багай, багай, септелге кайда-даа чорбайн турар, чүге дизе, эрткен чылдың төнчүзүнде-ле капитал септелге чорудар 10 муң рубльди биске бээр дугайында чагыгны республиканың Культура министерствозунга киирген бис, ук чагыг саазын кырынга арткан, харын ажылдакчыларга бөзин шалың фондузу чедишпейн тур. 1252 кубометр одаар ыяштан 967 кубометрни белеткээш, оон 471 кубометрин сөөртүп алган бис.

БАЙ-ХААКТАН ЭШ ШЕВЧЕНКО: «Ат болган, 10 муң ажыг тууйбу четпейн тур, ону Шагаан-Арыгдан алыңар дээн, оон өртээ бөзин чеже болурун билбес бис. Баштай печка салгаш, будуп, чугайлап эгелээр чүве болгай».

САМАГАЛДАЙДАН ЭШ ШИРНЕН: «3000 тууйбуну Шагаан-Арыгдан алыры-биле өртээн шилчиткен бис, чер аразы ырак, ону чедип алырының аргазын шиитпирлеп чадап тур бис».

ЭРЗИНДЕН ОЮН МАРТАЙ-ООЛ: «Септелгени орай эгелээнивисти миннип тур бис, харын «сөөлгү тевениң чүъгү аар» дээни ышкаш, биске 15 муң тууйбу херек-тир. Ону Турандан алыр. Ону чедип алырының айтырыы — кроссворд тывары-биле дөмей-дир».

Кызыл хооркүүскомнуң удуртулгазында турар культура одагларының септелгези база хожудап турар. Үстүнде медээлерден алгаш көөрге, культура албан черлериниң септелгезинге кол-ла хереглеттинип турар материал — тууйбу болуп турар. Ол ышкаш янзы-бүрү будук, чугай, кадаг база чедир хандыртынмайн турар. Бо айтырыгны республиканың хандырылга эргелели шиитпирлээр өй келген.

Чоокта чаа Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң төвүнде ийи каът Культура бажыңы ажыглалда кирген. Юбилейлиг байырлалга чедир ам-даа 9 Культура бажыңы, клуб колхоз, совхозтарга база туттунган турар. Бо өөрүнчүг факт. Херектиң ужуру — чаа Орду, клуб тудуп алырында эвес, а бар культура одагларын септеп, чептиг ажыглаары болур.

Хирлиг, соок клубка, азы библиотекага кым-даа келиксевес. Ындыг болганда, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң, көскү агитацияның, мурнакчы дуржулга нептередириниң, конференциялар, ужуражыышкыннар эрттирериниң программалары үстүр ужурга таваржыры илдең-дир.

Клуб, азы библиотека — чоннуң культурлуг кижизидилгезиниң чугула одаа. Аңаа чоннуң негелдези үнелеп четпес улуг. Культура одагларын кышка удур белеткеп алырының идепкейлиг эгелекчилери комсомолчу-аныяктар болур ужурлуг. Олар боттарының хостуг шактарын ажыглап, шеф ажылын организастап, культура одагларын кышка удур белеткээринге киржир хүлээлгелиг. Маңаа чүгле комсомол организацияларының организакчы болгаш удуртукчу идепкейи, комсомолчу-аныяктарның киржилгези негеттинер.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң септелгезин организастаар, саң-хөө айтырыгларын шиитпирлээр, септелгени бүгү-ниитиниң херээ болдуруп, өлче ажылчы чоннарның киржилгезин мобилизастаар херекке Советтерниң киржилгези кажангызындан-даа улгаткан дээрзин Советтер ажылдакчылары, чоннуң депутаттары, бо талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүннери утпас ужурлуг.

Республиканың культура албан черлериниң четкизинде септелге ажылының амгы үедеги байдалын анализтеп, эрткен чылдың бо үезинде турган байдалга деңнеп көөрге, байдал шоолуг-ла экиживээн, харын чамдык черлерде дорадап турарының чижектери бар. Бо дүвүренчиг айтырыгны шиитпирлээри — бүгү-ниитиниң херээ.

Хонук эрткен тудум-на, Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалы чоокшулап орар. Ындыг болганда чаа кижини — чырыткылыг келир үениң тургузукчузун кижизидип, хевирлээриниң одаглары — Культура бажыңнарының, клубтарның, библиотекаларның, кызыл булуңнарның септелгезин кыска хуусаада доозары — хүннүң чугула айтырыы.

Культура одагларының кышка удур белеткелин бүрүн доозарынга партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының талазындан удуртулганы күштелдирип, культура албан черлериниң ажылдакчылары-биле өларның кады ажылдажылгазын, хөй-ниитиниң эгээртинмес күжүн ажыглаары—эргежок чугула сорулга ол.

БОЛГАРИЯНЫҢ УЛУС РЕСПУБЛИКАЗЫНЫҢ, ВЕНГР УЛУС РЕСПУБЛИКАНЫҢ, ГЕРМАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ, ПОЛЬША УЛУС РЕСПУБЛИКАНЫҢ, СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ, ЧЕХОСЛОВАК СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ, ЮГОСЛАВИЯНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ФЕДЕРАТИВТИГ РЕСПУБЛИКАЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЛАРЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕТТЕРИНИҢ БАЗА ЧАЗАКТАРЫНЫҢ

МЕДЕГЛЕЛИ

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының база чазактарының удуртукчулары: Болгарияның Улус Республиказындан—БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живков, БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш Живко Живков; Венгр Улус Республикадан — ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Янош Кадар, ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Ене Фок; Герман Демократтыг Республикадан — ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Вальтер Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Вилли Штоф, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, ГСЧП ТК-ның секретары эш Герман Аксен; Польша Улус Республикадан—ПКАП ТК-ның Бирги секретары эш Владислав Гомулка, ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Юзеф Циранкевич; Совет Эвилелинден — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный; Чехословак Социалистиг Республикадан—ЧКП ТК-ның Бирги секретары эш Антонин Новотный, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң Чазааның Даргазы Йозеф Ленарт; Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказындан—ЮКЭ ТК-ның Даргазы, ЮСФР-ниң Президентизи эш Иосип Броз Тито, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң кежигүнү эш Владимир Попович бо чылдың июнь 9-та Москвага чыылган.

Араб күрүнелерге удур чамдык империалистиг күштерниң, бирги ээлчегде, АКШ-тың сүлчээзиниң түңнели болур Израильдиң агрессиязының уржууңда Чоокку Чөөн чүкте тургустунган байдалды чыылганнар чугаалажып көрген.

Израиль Айыл чок чоруктуң шиитпиринге чагыртпаан болгаш араб күрүнелерге удур дайын чорудулгаларын соксатпаанындан чогуур түңнелдерни кылыры эргежок чугула деп ужуражыышкынның киржикчилери санап турар. Араб күрүнелерниң девискээрин израиль шериглерниң эжелээри даштыкы колониалдыг ёзу-чурумнуң катап тургустунарынга ажыглаттынар ийик.

Сирияның чазаа атчылажыышкынны соксадыр дугайын медеглээн турбуже, июнь 9-та израиль шериглер сирий кызыгаарже чаа халдаашкынны кылып, Сирияның хоорайларын араатанзыг ёзу-биле бомбалап турар.

Боттарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу, боттарының девискээрлериниң бүрүн бүдүн турары дээш, боттарының иштики амыдыралының болгаш даштыкы политиказының бүгү айтырыгларын тускайлаң шиитпирлээр чардынмас бот-эргези дээш, империализмге удур демисешпишаан, араб чурттарның улустары чөптүг херээн камгалап турар. Социалистиг чурттарның улустары бүрүн-биле оларның талазында.

Сөөлгү чылдарның дургузунда КАР-ның болгаш өске-даа элээн хөй араб чурттарның улустары национал хамаарышпас чорукту болгаш хосталганы чаалап алыр талазы-биле төөгүлүг улуг тиилелгелерни чедип алган. Ажылчы массаларның эрге-ажыктарынга чугула социал чаартылгалар боттанган.

Араб улустарның оруунга таваржып турар бергелер турзажок, ол чаалап алыышкыннар хевээр камгалаттынып артар, депшилгелиг ёзу-чурумнар быжыгар дээрзинге бүзүрелди илергейлеп тур бис.

Араб Чөөн чүктүң күрүнелеринге бо берге шакта социалистиг күрүнелер оларның чөптүг демисели-биле бүрүн база долу эп-сеткилдиг болгаш агрессияны ойтур шаварының, национал хамаарышпас, девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун камгалаарының херээнге оларга дузалаар дээрзин медеглеп турлар.

Ужуражылганың киржикчилери күрүнелер кожазы араб чурттарга удур дайын хөделиишкинин Израиль доп-дораан соксадырын, боттарының шериглерин оларның девискээринден тайбыңчыдылга шугумунуң артынче үндүрерин негеп турлар.

Каттышкан Нациялар Организациязының хүлээлгези болза, агрессорну буруу шавары болур. Бир эвес Айыыл чок чорук Чөвүлели чогуур хемчеглерни албас чүве болза, ынчан аар харыысалга Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кежигүннери болур хиризинде бодунуң хүлээлгезин күүсетпээн күрүнелерге онаажыр апаар.

Тайбыңга ынакшылдыг болгаш депшилгелиг бүгү күштерниң, улустарның хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң херээн эргим үнелеп турар бүгү кижилерниң дем каткан шиитпирлиг хөделиишкиннери бөгүн кажангызындан-даа артык чугула.

Бир эвес Израильдиң чазаа агрессиязын соксатпас болгаш тайбыңчыдылга шугумунуң артынче шериглерин үндүрүп албас болза, бо Медеглелде ат салган социалистиг күрүнелер агрессорга шиитпирлиг согуушкунну бээр боттарының дүрүм ёзугаар эргелерин камгалап алыр. Чоокку Чөөн чүкте дайын өртүн өжүрер, ол районга тайбыңны катап тургузар талазы-биле араб чурттарның улустарынга дузалаар төлээде, бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылырлар.

Араб улустарның чөптүг демисели тиилеп үнер!

Москвага ужуражыышкын

Социалистиг чурттарның — Болгарияның Улус Республиказының, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румынияның Социалистиг Республиказының, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң, Чехословак Социалистиг Республиканың, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының база чазактарының удуртукчуларының ужуражыышкыны бо чылдың июнь 9-та Москвага болган.

Чоокку Чөөн чүкте байдалдың дугайында айтырыгны ужуражыышкынга чугаалажып көрген.

ИЗРАИЛЬДИҢ ЧАЗААНГА СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ НОТАЗЫ

Июнь 10-да Израильдиң ССРЭ-де элчиннинге Совет чазактың дараазында нотазын дамчыткан:

«Израиль шериглер Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шериг хөделиишкиннерин соксадыр дээн шиитпирин херекке албайн, боттарының хөделиишкиннерин уламчылап, Сирияның девискээрин эжелээрин боттандырып, Дамаскыже угландыр бар чыдар деп дыңнадыг мырыңай чаа алдынган.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин каржызы-биле үреп, дайын хөделиишкиннерин уламчылап турары дээш Израиль оон бүгү аар уржуктарын хүлээр апаар деп, Совет чазак Израильдиң чазаан сагындырып тур.

Бир эвес Израиль шериг хөделиишкиннерин доп-дораан соксатпас болза, Совет Эвилели, тайбыңга ынакшылдыг өске бүгү күрүнелер-биле кады Израильге хамаарыштыр бүгү-ле хемчеглерни алыр апаар.

Араб күрүнелерге удур Израиль таладан агрессияны уламчылап турарын болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин оон каржызы-биле хажыдып турарын барымдаалааш, ССР Эвилелиниң чазаа Совет Эвилелиниң Израиль-биле дипломаттыг харылзааларын үзер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕР

150 га немешкен

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырында № 1 хову бригадазының суггарылга звенозу коммунист эш Кыргыс Шожуттуң удуртулгазы-биле чазын буталарның ашталга-чаартылгазын эрте эгелээш, тараа, сиген шөлдериниң суггарылгазын чедиишкинниг чорутканнар.

Ол звено бирги ээлчегде 477 га шөлдүң баштайгы суггадын майның 25-те доозупкан. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, звено 150 га немелде суггаттыг шөлдү сайзырадып алган.

Бо хүннерде эш Шожуттуң звенозу ийиги суггарылганы чорудуп турар.

ОРУК АЖЫК

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң № 2 хойжу бригадазының 12 кижи составтыг звенозу кодээ Совет депутады Х. Данаажаптың башталгазы-биле Шуйнуң Ак-Орукче малчыннар чайлаглап көжер оруктуң ашталгазын эки шынарлыг дооскан болгаш Сайлыг-Хем аксында чаа көвүрүгнү кылган. Бо ажылга Х. Очур, С. Балды, Х. Серенот олар эки ажылдааннар.

Малчыннар ам чайлаглап көжерде орукка бергедевес.

Д. ДАСТАК.

Межегейжилерни деткиилиңер!

Юбилейлиг чылдың байырлалынга эки күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш чарыш хүн келген тудум-на улам хайнышкынныг калбарып турар.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң комбайнерлери чоокта чаа болуп эрткен ниити хуралынга дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди организастыг чорудар талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни ап, республиканың бүгү комбайнерлерин чарышка кыйгырган.

Межегейниң механизаторлары дараазында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар:

— Дүжүт ажаап алыышкынынга чедиишкинниң үндезини—ажаап алыышкын техниказын чогуур хуусаазында шынарлыг белеткеп алыры болур, ынчангаш ажыл-агыйда бар бүгү комбайннарның, жаткаларның болгаш өске-даа ажаап алыышкын техниказының септелгезин июль 20-ден орайтатпайн септеп доозар.

— Септелгеге таарыштыр дерээн мастерскаяларны, цехтерни тургузуп, аңаа септээр болгаш катап кылыр чагыгларны өй-шаанда дүрген, шынарлыг кылып шыдаар дуржулгалыг септекчи механизаторларны быжыглаар болгаш артык кезектер, кывар-чаар материалдар-биле ажаап алыышкын техниказын үзүктел чок хандырарын чедип алыр. Күш-ажылды организастаарын экижидип тургаш, ажыл шагын бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр.

— Ажылдаар черлерни, цехтерни арыг-силиг санитар байдалынга тургузар.

«Межегей» совхозтуң комбайнерлери бүгү ажаап алыышкын техниказын июль 20-те чедир шалыпкын, эки шынарлыг септеп доозуп, оон Улуг Октябрьның бежен чыл оюн төлептиг уткуур дээш чуртта калбарган бүгү улусчу улуг ажыл-үүлеге төлептиг улуг-хуузун киирериниче республиканың бүгү комбайнерлерин, септелге мастерскаяларының ажылчыннарын кыйгырганнар. Межегейжилер районда «Тиилелге» совхозтуң бүгү комбайнерлери-биле чарыш салган.

В. РИХИРЕВ.
совхозтуң инженери.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Тере-Хөл» колхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары беш айларның күрүнеге сүт садар даалгаларын ажыр күүсеткен. Эът садарының чартык чыл планын ук ферма база эки боттандырып турар. Ферма чүгле бирги кварталда чеди тонна эът дужаар тургаш, он тос тонналы дужааган. А ийиги кварталдың эът планын база чедиишкинниг күүседип турар. Мурнакчы саанчылар Моргу Балган, Хөл Мыра, Тамара Идам, инек бүрүзүнден эң хөй сүттү саап ап, социалистиг чарыштың шалыпчыларынга санатканнар.

Сүт саалдазы хүн келген тудум бедип турар. Эрткен чылдың бирги болгаш ийиги кварталы-биле деңнээрге, сүт саалдазы бо чылдың бирги база ийиги кварталдарында барык алды катап улгаткан. Ол дээрге саар инектерни эки ажаап, эки чемгерип турарындан чедип алдынган.

—◆—

ЧЕДИИШКИННЕР

Өвүрнүң «Кызыл тук» кодээ ажыл-агый эргелелиниң мал ажылдакчылары Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, беш чылдың ийиги чылының чартык чылында элээн көскү чедиишкиннерни чедип ап турар.

Колхоз малдың чаш төлүн четче ажаап алыр талазы-биле өске ажыл-агыйлардан дээре. Төрээн бүгү хойнуң хураганын барык 90 ажыг хуузун камгалап ап шыдаан.

Баштайгы дүкту күрүнеге

Кочетово суурнуң мурнуу талазында шифер крышалыг узун тудугнуң кырында хадып турар кызыл тукчугаш болгаш ында хайныккан ажыл элээн ырактан-на илдең апаар. Ырак эвесте бир кодан кара хойлар чылар-чылбас боол алган таваар оъттап кирип орлар. Доруг аъттыг, урук туткан кадарчы хойларның соондан бараадап чор.

Кадарчыга ужуражып келдивис. Ол болза «Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжузу, республиканың алдарлыг малчыны деп аттың эдилекчизи Оюн Бады Чамбал болду.

— Хойжу кайыже углай бар чор иргин?

— Дуу кыргылда черинче бар чор мен. График ёзугаар эртен мээң хойларымны кыргыыр чүве.

Хойжунуң бо чылгы көргүзүү мындыг болду: төрүүр 100 хойга онаапттыр 98 хураган алган, азы 592 хураганны менди доруктурган, бир хойдан-на 2 кг дүк алыр хүлээлгелиг. Ону-даа чайлыг алыр мен деп ол бүзүрелдиг чугаалады.

Кыргылда пунктузу. Ында электроагрегаттың хачызы 46, хол хачызы 20 хире. Районга кыргылданы мурнай эгелээн. 6 муң ажыг хойну кыргаан, баштай кыргыттынган 8 тонна дүк күрүне складынга кирген. Хүн-вүн-не бир машина ишти дүк оон чоруп турар.

Кыргылданың улуг өрээлинче кире бээрге, ханада асекан көргүзүглер кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Ында хойжуларның хой эккээр ээлчег графиги, хойларын кыргыдып алган хойжуларның даңзызын, чеже хой кыргытканын, хой бүрүзүнден дүк алыр хүлээлгезин, херек кырында алганын, ажылдап кылырының нормазын, кыргыкчыларның хүн бүрүде көргүзүглерин аскан. № 2 агитлисток база бар. Хүнде механизастаан кыргылда-биле бир кижи 35 кг дүктү кыргыыр, ону күүсеткенде 4 рубль, 20 көпеек төлээр. Ажыр күүсеткен болза, 20 хууну немей төлээр, эки шынарлыг кыргааны дээш хой бүрүзүнге онаапттыр 10 көпеек база төлээр.

Кыргыкчыларның көргүзүглеринде хүнде нормазын күүсеткенин кызыл карандаш-биле ылгалдыр бижип турар. Шупту 49 кыргыкчыларның даңзызында ынчаар ылгалдыр бижээнинден кара карандаш-биле бижээни көвүдеп турар. Ажылдың бүдүрүкчүлүү, кыргыкчыларның хөй кезииниң мергежили чавыс дээрзин ол даңзы боду-ла көргүзүп турар.

Кыргылданың баштайгы хүннеринде дээрелерни көргүзерге мындыг. Хойжу У. Кара-оол хой бүрүзүнден 2,4 кг, Б. Манзы—2,2 кг, Д. Лапай — 2 кг, П. Кара-Хуна дөтпе бүрүзүнден 1,5 кг дүктү алган.

Кыргыкчылар Сераа Лопсан хүнде 35 кг дүк кыргыыр нормаңы 50—51 кг, Шаңмак Минзаңмаа — 45 кг, Чечекмаа Доржу — 55 кг чедирип турар. 67 харлыг, пенсионер Оюн Серенмаа угбайны онзалап демдеглезе чогуур. Ол чыл бүрү хой кыргылдазынга киржип, аныяктарга үлегерин көргүзүп турар. Оюн Серенмаа хүнде хол хачызы-биле 20 кг чедир дүктү кыргып турар. Оон кыргаан хоюнда дүк артпас—шынары тергиин. «Серенмаа угбай дег кыргып көрүңер» деп, бригадир Оюн Шаравии кыргыкчыларга бо-ла чагып чугаалаан турар.

Колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, район Совединиң депутады Оюн Чыртай-уруг кыргылданың нормазын күүсетпишаан, ажылды организастаарынга идепкейлиг киржип турар. Херээженнер чөвүлелиниң талазындан мурнакчы кыргыкчыларга тыпсыр шилчиир тукчугаштарны тургускан.

Кыргылда пунктузунда дүштеки чемни организастаан.

«Коммунизмниң херели» колхоз Таңды районда хөй хойлуг ажыл-агыйларның бирээзи, ам-даа 14 муң чыгам хойну кыргыыр. Бо чылдың кыргылдазын районда мурнай, организастыг эгелээн болгаш баштайгы дүктү күрүнеге киирген ажыл-агый бо.

Оон-биле кады маңаа демдеглевейн барып болбас хөлегелиг талалар база бар. Таңды районда «Элегес» совхоз биле кодээ ажыл-агый дуржулга станциязында кыргылданың дүрген аргазын өөренип алган, ону чедиишкинниг ажыглап турар кыргыкчылар бар. Эрткен чылын дүрген кыргылданың республика конкурузу «Элегес» совхозка эрткен болгай. Оон-биле кожа турар бо колхозта кыргылданың дүрген аргазынга чаңгыс-даа кижини өөредип албаан. Элээн каш кижини, ылаңгыя аныяктарны кыргылданың бо аргазынга өөредип алган болза, кыргылда дүрген болгаш шынарлыг чоруттунар, аңаа ажылдаар кижилерниң саны эвээш болур. Тудугнуң даштын эки арыглап аштаваан, дашкаарлаан дүк тудуг чоңгузу болгаш өске-даа чүүлдер-биле холушкан, чыып, арыглап алыры элээн берге. Мону дүктүң чидирии деп санаар болгай.

Кыргылда баштайгы хүннерде элээн организастыг чоруп келген деп демдеглеттинген болгай. Ынчалза-даа «Шалың алган соонда»... деп, хөй-ниитиниң шүгүмчүлелинге кире бээр таварылга мында база бар. Шалың алган соонда, июнь 8-те кыргылда пунктузунда 50 ажыг кижиниң чүгле 12-зи кээп ажылдаан, өскелери келбээн. Ол келген кижилер электри энергия чогундан хол хачызы-биле кыргып хүнзээннер. Ажылга келбээн кыргыкчыларның чамдызы алган ажыын өскээр чарыгдап, «кылаң-каралап» турганы чугаажок, бир чамдызы ыңай-бээр садыглап, уругларынга, боттарынга хеп саттынып чоруткан дижип турар. Ынчаарга олардан ол дугайында кым-даа чопшээрел албаан, кымның кайнаар барганын бригадир-даа, учётчик-даа билбес.

Кыргылда дээрге хой ажылында «дүжүт ажаап алыышкыны» дижип турар болгай бис. Мындыг чугула, түр үениң кампаниязын эң организастыг, харыысалгалыг чорудар ужурлуг. Бо таварылганы баштаар черниң болгаш парткомнуң талазындан дүвүрээзиниг кылдыр көрүп, дараазында хүнде кыргыкчыларның хуралын эрттирген.

М. ЛЮНДУП.

Пенсионер Далан Хорлуу ам 56 харлыг. Оон уруу Рая Далан бо чылын дөрткү классты доозааш, кыргылда пунктузунда иезинге дузалажып, улуг кижилер-биле барык дөмей кыргып турар. Иешкилер хүнде 50 кг ажыг дүктү кыргып турар.

ЧУРУКТА: иешкилерниң хой кыргып турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЕЛИ ТЫВА ЧЕРДЕ

ШААНДА БОЛГАШ АМ

Шаандакы феодалдыг Тываның үезинде Кара-Хөлдүң араттарының амыдырал-чуртталгазының кандыг турганын ам сактып-бодаары коргунчуг-даа-дыр.

Хертектерниң Ананды чагырыкчы дээрзи Кара-Хөлге хөй чылдарның дургузунда дуразында аажылап, чонну дарлап чораан. Ооң холунга 5000 ажыг баш мал турган болгаш хөй ядыы араттарны чалчалар, кадарчылар, аңчы-диинчилер кылдыр хаара тудуп алган турду. Кара-Хөл бажынга Чат мээрең, Сукпакка—Шокар чаңгы, Ак-Кара-Сугга Кончук чалаң, Сукпак хүрээзинге — Дүптең камбы, 16 хам, улуг эргелиг 6 лама дээш чоннуң дайзыннарын кайызын ол дээр. Оон аңгыда Кыдаттың база ак хаанның чиижең садыгжылары араттарны чулуп чип-ле турган. Олар бараан өртээн кызыгаар чок улгаттырып, ядыыларга үндүрүгнү төлээр аргажок кылдыр онаап каар. Чаңгыс инектиг аратка бир инек кежин үндүрүг кылдыр онаап турган.

Кезик шайның, бир дүңзениң өртээ молдурга, 5 метр даалымба бир хунан, бичии демир хааржак (500 грамм) дары, үш фунт (1 кг. 200 гр.) коргулчун бир хунан азы чыда тыпкан өлүктүн чартыын бээр турган. Аалдар аразынга кылаштап чоруур, ажы-төлү, төрелдери-даа чок Күжүгет Бүүзең дээр чөнүк ашак чораан. Аңаа 5 диин үндүрүг онаап каан. Чөнүк ашак диинни кайын тывар боор. Ону хайыраатты кыйгыртып алгаш, үндүрүг төлевээни дээш 40 шаагайтап, он кымчылап шииткен. Беш диинниң орнунга ооң чылыг ханы амданныг болганы ол-дур ийин.

Ол үеде үндүрүгнү колдуунда-ла диин, ас, күзен, киш, дииги, бөрү, хураган, инек, хөй кежи кылдыр онаап турган. Үндүрүгнү канчаар онааган болдур, ону солувас, ол-ла хевээр төлээр турган. Даштыкының чиижең садыгжылары араттардан өлүктү, малды, дүктү, саржагны, алгы-кешти халас чыгам хавырып аппаар чүве болгай. Ядыы араттарның оолдар, кыстарын кул кылдыр аппаар турду. Ак хаанның садыгжызы орус кижи Адыр-Салаа дээр аратты албадап тургаш, ооң чеди харлыг Шывык дээр оглун таакпы-биле садып алган. 1910—11 чылдар үезинде Алтайдан келген бай садыгжы ядыы арат Шагбынчакты коргудуп тургаш, ооң беш база үш харлыг уругларын садып алгаш барган.

Кара-Хөлге мөлчүкчүлер, дарлакчылардан аңгыда бурган-шажын база нептереп, калчаарап-ла турган. Сукпак хүрээзинге 200 ажыг ламалар Дүптең камбының шавылары болуп тургулаан. Хүрээниң одаар ыяжын, чиир чемин, септелгезин араттар кылыр. Хүрээниң ламаларының чиир аъш-чемин, олбук кылыр кидистерин дээш өске-даа чүүлдерин база-ла чондан хавырып алыр. Кижилер аарый бээрге, өлүрге ламаларга хүрүм-догжуур кылдырып, хамнарга хамнаткаш, хөй баш малды, эт-септи араттар берип каар.

Араттар шак ындыг кадыг-берге амыдыралды көрүп турза-даа, чурт иштиниң болгаш даштыкының бо үетүнде адаанывыс дайзыннарынга удур канчаар демисежириниң аайын тыппайн, бисти хостап, камгалап алыр күш кайда чүве ирги деп бүдүү чугаалажып, бурганга, чер, дээрге чүдүп чораан. Ынчалза-даа оларга болчуп, дарлал-бектен адырып алыр чүве чок турган.

Шак ындыг кадыг-берге чылдар улаштыр-улаштыр эртип-ле турган. Бир-ле чылын, орус чуртунда Октябрьның хувискаалы деп улуг хувискаал өөскээн, ак хаанны дүжүлгезинден дүжүр октапкан, ядыыларга аас-кежиин, хосталганы берип турар апарган, мерген угааныг Лээней деп кижи ол хувискаалды баштаан, кижилерге аас-кежиин тыпсып турар-дыр диген чугаа Кара-Хөлге дыңналы берген. Ленин, Октябрь, революция деп сөстерниң эң баштай дыңналып келгени ол-дур ийин.

Ол чугаа үнген чылдан эгелээш-ле, чоннуң дайзыннары хөлзеп, коргуп эгелээн. Ооң дараазында чылдарда чон күжүн каткаш, боттарының дайзыннарынга удур демисежип кирипкен. Тываның Революстуг намының 7 дугаар улуг хуралынга Кара-Хөлден Иргит Дембирел, Иргит Сайын-оол, Хомушку Мандан олар төлээ болуп барып, оон келгеш, хувискаалдың нептередикчилери болуп ажылдап турган. Хемчикке болган Сумунак самыының базарынга Кара-Хөлден хөй араттар киришкен. 1931 чылдың чайынында феодалдарның хөреңгизин хавыргаш, ядыыларга үлеп берген.

Ам бистиң Кара-Хөлде чаа амыдырал турупкан. «Кара-Хөл» колхозтуң экономиказы быжыгып, колхозчуларның амыдыралы бай-шыырак, культурлуг болу берген. Дапсы-Аксында, шаанда оваа турган черде, колхозтуң сууру чаптыла берген. Клуб, библиотека, школа, эмнелге, магазиннер, столовая, харылзаа конторазы, уруглар албан черлери дээш культура амыдыралдың өске-даа улуг, делгем бажыңнары кайы ырактан онзагай көстүп турар. Ильичиниң лампалары чүгле суурда эвес, Кула-Аскыр, Боом-Адаа сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадалар төптеринде чырып турар. Малчыннар ай санында-ла 150-200 чедир рубльди ап турар. Араттарның ажы-төлүнүң эртем культуразы-даа бедээн. Хөй-хөй оолдар, кыстар дээди, ортумак тускай эртемни чедип алган. Оларның аразында эмчилер, башкылар, инженерлер, зоотехниктер дээш кымнарны чок дээр!

Магазиннерде бараан-сараан-даа элбек. Кара-Хөлге самолёттар хүннүң ужуп кээп, машиналар дүне, хүндүс маңнажып турар. Олар далган, тараа дээн ышкаш өске-даа аъш-чемни, хереглел бараанларын Кызылдан эндере октапкаш баар.

Бо бүгү Улуг Октябрьның, Ленин башкының тургускан Коммунистиг партиязының, Совет чазактың ачызы-дыр. Октябрьның херели бистиң черивисти мынчаар чайыннадыр чырыдыпкан.

К. БАЛГАН,
«Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу, коммунист.

ТЕЛЕВИЗОР 3500 ЧЕТКЕН

Бистиң республикавыска телевидение төвүн ажыткандан бээр чыл болган. Кызылдың, «Көк-Тей» болгаш «Сукпак», «Совет Тыва» совхозтарның ажылчыннары, Эрбек, Кара-Хаак суурларының малчыннары, Элегес-Аксының дагжылары боттарының бажыңнарында телевизорларны киирип алган, республика төвүнүң дамчыдылгаларын сонуургап көрүп турарлар.

Чыл бурунгаар телевидение төвү ажыттынып турда, аңаа 30 хире кижи ажылдап турган, ам оларның саны 90 четкен. Ниитизи-биле бо хүннерде республиканың чурттакчы чону 3500 хире телевизорларны садып алган. Бир эвес ортумаа-биле бир телевизорну кежээниң-не 5 кижи көрүп турар деп санаар болза, телестудияның дамчыдылгазын он муң ажыг кижи көрүп турар-дыр.

Телевидение төвүнүң дамчыдылгазын улам калбартыры көрдүнүп турар. Чоокку чылдарда республиканың хөй чурттакчылыг суурларынга теледамчыдылганы чедирерин планнаан.

М. САНЧАЙ.

ОКТЯБРЬГА ДЕҢНЕЛГЕ ЧОК

Октябрьга чедер чүве
Октаргайда черле бар бе?
Угаан-биле аян чоруум
Ушчок ырап үргүлчүлээн.

Улугларны, күштүгелерни
Улай санап, деңнеп келдим.
Түңнеп санап шыдаттынмас
Түме-сая сылдыстарны,

Кааң хүнде аажок чараш
Кайгамчыктыг ак-көк дээрни
Аңаа деңнеп бодаарга-даа
Аңаа черле четпес-тир ийин.

Хүннүң чаагай херели-даа
Хүндүс чүгле чырыдар-дыр.
Дүне ону солуй бээр-дир,
Дүргек булут база дуглаар.

Кижилерниң чүректерин
Кезээде-ле чырытпас-тыр.
Таңдылар-даа өндүр бедик,
Далайлар-даа делгем чаагай.

Олар шупту ындыг-даа бол,
Оон өспес, хевээр артар.
Октябрь дег, хүннүң өспес,
Ораннарже нептеревес.

Дарлатканны өрү тырткан
Дарлакчыны хөме баскан
Октябрь дег маадырны
Октаргайдан тыппас-тыр мен.

Ооң өндүр, чаагайын,
Ооң ачы-хавыязын
Деңнээр чүве тывар кижи
Делегейде чок-даа боор оң.

Б. ХӨБЕНМЕЙ.

Бистиң үлүүвүс

Октябрь революциязының төөгүлүг бежен чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш Ырбанның ыяш белеткелчилериниң ортузунда калбарган. Юбилейге холбаштыр алган хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеттинип турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Бистиң хүн келген тудум сайзырап орар аныяк республикавыстың шапкын хөгжүлдези Ырбанның ажыл-ишчилеринден база-ла хамааржыр. Чүл дээрге республиканың улуг, биче тудугларында Ырбандан салдадып келген тудуг материалдары кол черни ээлеп турар. Тудуг кылып турар ажылчыннарны эки шынарлыг тудуг материалдары-биле хандырары бистиң хүлээлгевис болур. Ырбанның ыяш белеткелчилери ол хүлээлгезин эки күүседип турарлар. Бо чылдың кышкы сезонунда ыяш белеткээриниң планы ажыр күүсеттинген. Бүдүрүлге талазы-биле эки көргүзүглери дээш бистиң коллектививиске ыяш үлетпүр ажыл-агыйы чериниң участоктар аразынга шилчиир Кызыл тугун болгаш өртектиг шаңналды тывыскан. Тожу районнуң партия комитединиң болгаш райкүүскомунуң бүдүрүлгелер аразынга шилчиир Кызыл тугу база-ла бистиң коллектививисте.

Юбилейге холбаштыр алдынган хүлээлгелерниң бирээзи күүсеттинген, ынчаарга белеткеттинген тудуг ыяжын Кызылга чедир салдадып бадырар улуг сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Ниитизи-биле бо чылын план ёзугаар 70 муң кубометр тудуг ыяжын республика төвүнге чедирери көрдүнген. Пландан ажыр 5 муң кубометр ыяшты бадырарын ажылчыннарның хүлээлгезинде бижээн. Бо дээрге хөй күжениишкинни негээр аар-даа, харысалгалыг-даа ажыл. Бии-Хемниң ужарын таварып эртерге, чүгле эки дагдынган сал-ла Кызылга бүдүн чедер болгай.

Салдаашкынның баштайгы үези биске элээн организас чок болганын айтыр херек. Кижилерниң күш-ажылын бай удур таарыштыр организастап шыдаваанывыстан хүнде-ле 780 кубометр ыяш даар план күүсеттинмейн турган. Администрация болгаш профэвилел комитединиң талазындан чамдык хемчеглерни ап чорутканн соонда хожудаашкын узуткаттынып эгелээн. Бо хүннерде хүннүң-не муң кубометр хире хемчээлдиг сал Кызылче бадып турар.

Администрация биле профэвилел комитеди бүгү күштү сал даарынче угландырган. Кайызынга-даа он кижи ажылдаар механизастаттынган салдаар ийи механизмни, хол-биле сал даар 30 ажыг кижини ийи-ийи кижилиг звеноларга үскен. Сал даап турар звеноларның шуптузу социалистиг чарыштыг. Оларның хүнде кылган ажылының түңнелдерин көргүзүг самбыразынга азып, чарлаарын чурумчуткан бис.

Ажылды мындыг янзылыг организастап тургаш, юбилейге холбаштыр алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хандырары профэвилел организациязының эң чугула сорулгазы болур.

Б. АЛЕХИН,
участокта профком даргазы.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың сайзырадылга фабриказында бүгү технологтуг чорудулганың байдалын нарын тургузуглуг щиттен хайгаарап турар. Ында билдилиг диспетчерлер ажылдап турар. Оларның бир ээзи, шалыпчы Н. КОЖЕВНИКОВА-биле таныжыңар.
А. ВЛАДИМИРОВТУҢ фотозу.

БИЛИГ-БИЛЕ ЧАЛГЫННАЛГАН

Соңгу Доштуг океан-биле тудуш ак-көк Улуг-Хемниң кыдыында, чавызааш шөлде Шагаан-Арыг хоорай чаптыла берген чыдар. Ооң Интернационал кудумчузунда чаңгыс каът улуг үш бажың чыскаалдыр турупкан. Ында № 2 школа база өөреникчилерниң интернаттары бар. 1957 чыл. Чайның бир-ле кааң аяс хүннериниң кежээзиниң бирээзи. Чыглып келген оолдар, кыстарның сагыш-сеткили кандыг-ла бир улуг өөрүшкү-биле хайныккан, ыр-шоор, каткы-хөглүү диңмиреп турган.

— Бөгүн бистиң школаның төөгүзүнде үшкү үндүрүлгениң доозукчулары силерни аас-кежиктиг орукче школа, башкыларыңар үдеп турар-дыр. Кандыг-даа өөредилге черлериниң оруу ажык. «Өөренир, өөренир база катап өөренир»—деп, улуг Ленинниң чагыын утпаңар. Силерниң араңардан коммунизмниң тургузукчулары: тудугжулар, эмчилер, агрономнар, инженерлер, саанчылар дээш кандыг профессияның кижилери турбас дээрил. Улуг орукче үдеп тура, амыдырал-чуртталгаңарга аас-кежикти улуу-биле күзеп тур бис — деп, школа директорунуң ол кежээге чугаалаан сөстери меңээ уттундурбас болуп артып калган.

Оон бээр ам он чыл болуп турар. Чылдар эртип турза-даа, эрткен орукту эргий бодап, бисти өөредип каан эң-не эргим болгаш чоок, ынак башкыларывысты бо-ла сактып бодап кээр бис. Оларның аттары бо: Зоя Дмитриевна Наботова — орус дыл башкызы, тыва төрээн дыл башкызы—Ак-кыс Ашак-ооловна Оюн. Ол, ам ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң алдарлыг башкызы. Монгуш Очурович Дамдынчап—математика башкызы, амгы үеде Кызыл хоорайның № 2 школазының директору.

Школа дооскан кижи бүрүзүнүң амыдырал-чуртталгазынга онза төөгүлүг болуушкуннар болгулаан. Дыка хөй оолдар, кыстар Саян дагларын ажып, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң Европада, Азияда, Сибирьде улуг хоорайлары: Москвага, Ленинградка, Барнаулга, Алма-Атага, Новосибирскиге, Томскиге, Красноярскиге эртемниң болгаш техниканың мергежилин чедип ап, янзы-бүрү институттарны доозуп, кижи бүрүзү күзээн профессиязын чедип алган. Эртем-билигни чедип алырда кандыг-даа бергедээшкиннер таваржып турза, ону дидими-биле ажып эртип, күзелин чедип алган.

Бистер ышкаш ядыы, түреңгиге чурттап чораан тываларның оолдар, кыстары Октябрьның чырыткыланчак херелиниң, улуг башкы Ленинниң ачызы-биле дээди эртем-билиглиг кижилер болуп, ажылдап, чурттап турары — Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның бөдүүн совет кижилер дугайында улуг сагыш човаашкыны-дыр. Тываларны бижик билбес чоруктан адырып, ону узуткааны биске Октябрьның берген улуг хайырлалдарының бирээзи-дир.

Он чыл бурунгаар школа доосканнар совет, партия органнарында, үлетпүр бүдүрүлгениң, тудуг организацияларының, көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында ажылдап турарлар. Школага эң шилиндек шүлүк чогаадыкчызы, кезээде хүлүмзүрүп чоруур, хөглүг Кежик-оол Чөреве — ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары, Александр Дөгүр-оол — ВЛКСМ Тыва обкомунуң инструктору, Арыш-оол Балган — Томскиниң эмчи институдун дооскан, ам ыраккы Өвүрнүң төвү Хандагайтыда чоннуң кадыкшылы дээш ажылдап турар. Школаны мөңгүн медаль-биле дооскан Пахомова-Кечил Кушкаш эмчи болу берген. Шивит, Комбу-Сүрүң олар Кызылдың башкы институдун доосканнар. Оон-даа өскелер дээди, ортумак тускай өөредилге черлерин доскулаан. Мен Москвага дээди эртем чедип алыр аас-кежиктиг болдум.

Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чыл оюн байырлаар юбилейлиг чылда кижи бүрүзүнден Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш улуг күжениишкинниг, эң-не харысалгалыг күш-ажыл негеттинип турар. Келир үезинге бүзүрелдиг коммунизмниң тургузукчулары бүгү күжүвүстү Октябрьдан төрүттүнген Тайбыңны, Найыралды, Күш-ажылды, Дең эргени быжыглаарынга үүлевисти киирер ужурлуг бис.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
инженер.

ЧАА ОРУК-БИЛЕ

I.

Партизаннар Дүрген суурдан үнге-ле ийи хонгаш, чедер дээн черинге орай дүннү өттүр чоокшулап келген.

— Тарлашкын хемчигеш бо-ла болгай. Актарның турлаа мооң аксында — деп, орук баштап келгеннерниң бирээзи Самбуу отрядтың командири Кочетовка шериг-зиг ёзу-биле чугаалаан.

Сергей Кузьмич Кочетов аңаа дораан бодунуң дузалакчыларын, взвод, рота командирлерин чыып алгаш, лагерьниң чанынга эки-ле чоокшулап чедип алырын, аңаа баргаш, күштүг канчаар таарыштырарын шиитпирлей каапкан. Дайзыннарның турар чериниң, ооң чоок-кавызының кандыг янзылыг байдалын командир ооң мурнунда-ла орук баштакчызы Самбуудан чүве арттырбайн айтыртып, саазынга чурудуп алган.

Тарлашкынның аксы бичежээк болу берген. Хемниң ийи талазында бедик хавактарның аразы үш чүс метрден ыравас. Партизаннар караңгы дүнге чажыртынып алгаш, дайзыннарның турлаанга 500 метр хире чоокшулап келгеш, хемниң ол-бо чарыында хавактар кырынга чартык дээрбек хевирлиг чыдыпкан. Чүгле бирги взводтуң бирги ротазының беш кижизи аъттар кадагалаары-биле артып калган.

Даң чоорту агарып, чер чырып эгелээн. Лизинковка командылаткан, Самагалдайлап келир болган отряд сураг. Ооң отряды актарның мурнундан халдаар кылдыр дугурушкан турган. Удаткан чок хемниң мырыңай аксында дайзыннарның турлаа адыш дүвүнде чүве дег илдең көстү берген. Ында бүгү-ле чүве тайбың байдалда. Майгыннардан аңгыда каш өглер база тургулаан. Актарның эртенги чемин белеткээн, албадал-биле хөделдээн араттар суг кыдыында одагларда паштанган тургулаан.

Каш минуталар эрткенде ак шериглер туруп кээп, чүү-хөөзүн эңмелеп-секселей берген.

Лизинковтуң отряды ам-даа сураг. Ийи кижи партизаннарның талазынче кылаштажыпкан. Олар мырыңай чүс метр хире чоокшулап келгеш, кара адар демдектерни шууштур шашкылап каан. Партизаннар тургузуп каан караларны санаан: 40 болган. Ынча кижи келир-дир деп чүвени эндевээн. Ийи кижиниң бирээзи бөргүн ужулгаш, турлагже көрүнгеш, дөрт катап чайган соонда, ланчыыларын эгиннеринде чүктепкен ак шериглер чыскаал-биле базып үнүпкен. Петропавловодан болгаш Маймазындан келген чаа солдаттарны боолаарынга өөредип турганы ол чүве-дир. Чыскаалганнар тургузуп каан караларга чоокшулап келгилээн.

— Дайзынның бөлүүнче адыңар!—деп, Кочетов командылапкан.

Боо даажы эртенги ыржымны үреп, ол-ла чоок-кавы дагларны дургаар, Тес хемни кежир чаңгыланы-ла берген. 40 ак шеригни канчаар-даа чай алындырбайн, сиген кезер чидиг кадыыр-биле ужур шаапкан дег салба берипкен. Хенертен болган ындыг күштүг адышкындан турлагда актар, дүктүг арылар ышкаш хөлзей-ле берген. Чамдыктары ланчыыларын тудупкан, дашкаар чүгле иштики ак хептиг үне маңнажып келген, кайнаар баар аайын тыппайн тургулаан. Партизаннарның кайын адып турарын ам-на билип кааш, Тарлашкынның унун дургаар эптиг черни ээлепкен.

— Эш Попов! Чээрби дайынчыларны эдертип алгаш, дайзынның солагай талакы тылынче халдап, оларның шаап халдаашкынын үзе кириңер! Чээрби аъттыг кижилер маңаа артып калыр, арткан бүгү дайынчылар атакаже кирер!—деп, Кочетов командылаан.

Чаңгыс угда салба бердирипкеп дөртен сектиң чанынче партизаннар бар чорда, оларның аразында бир-ле кижиниң шимчей бергенин эскерип кааннар. Өлген кижи болуп, мегеленип чыдыпкан дайзынны дораан-на тудуп алгаш, аът ажаакчыларынга эккелген. Ол актарның командири поручик Поползухин болган.

Дайзыннар, партизаннардан каш катап хөй санныг, шыырак чепсегленген болгаштың, күштүг-ле адып тургулаан. Ынчалза-даа партизаннар актарны чоокшуладып алгаш, чаңгыс-даа ок халас ытпайн, чыттыр адып-ла турганнар.

Тарлашкын хемниң аксы, ол-ла чоок-кавы черлер ол эртен сиртиңейнип, көк дээр хөлбеңейнип турганзыг болган. Дайзынның аткан октары калчаалыы-биле сыгырып, часкы шык черни чире шаап, олче шымнып кирип турган. Сергей Кузьмич Кочетов балыгладыпкан. Команданы ооң бирги дузалакчызы Алексей Звягинцев хүлээп алган. Ынчалза-даа удатпаан чок ол база-ла балыгланган. Команданы Кочетовтуң ийиги дузалакчызы Михаил Турков хүлээп алгаш, партизаннарын атакаже бурунгаар командылаар дээш, өндейип туруп олурда, дайзынның огу аңаа дээпкен. Ол дугайын Кочетовка дыңнаткан.

— Команданы ийиги ротаның командири Василий Зуев хүлээп алзын—деп, Сергей Кузьмич дыңнаткан.

Зуев команданы хүлээп алгаш, беш минута болганда, база-ла балыгладыпкан. Кочетов балыг-даа болза, база катап команданы чорударын шиитпирлээн.

Тулчуушкун дүшке чедир үргүлчүлээн. Кочетов хөрээнче база дагын балыгладыпкан. Ынчалза-даа дайзыннарның күжү баксыраан. Партизаннарның күштүг согуушкунунга актар шыдашпайн боолаарын соксады берген. Тиилелге партизаннарныы-биле доозулган. 120 партизаннар дижинге дээр чепсегленген 500 актарга удур эрес-маадырлыы-биле тулушкан. Дириг арткан каш-ла санныг актар Моол чуртунче дезипкен.

II.

Тарлашкын хемчигешти кеш-кеш хап олурарга, дээрже бедий берген тураскаал көстүп келир. 1921 чылдың майның 23-те ак дээрбечилерге удур Тарлашкын аксынга болган тулчуушкунга эрес-маадырлыы-биле өлген сес кызыл партизаннарның тураскаалы кайы ырактан ынчаар көстүп турар. Тураскаалдың мурнуу чарыында суур чапты-ла берген. Эрзинниң «Чаа орук» колхозунуң төвү — Бай-Даг ол.

Эрзин суурга барган дораан-на СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Б. Биче-биле чугаалажып, районда ажыл-иштиң ниити байдалын ол биске таныштырып олурду. Экономика-даа, культура-даа тургузуушкунунда бүгү кижилер Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турары секретарьның чугаазындан-на илдең болду.

— Улуг Октябрьга алдар болдурган социалистиг чарыштың бирги одуруунда амгы үеде «Чаа-орук» колхоз чоруп, черле эки көргүзүглерлиг болуп турар улус. Ыланғыя бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планын каш катап ажыр күүсеткен. Черле ынчаш чаа-орукчулар мооң мурнунда чылдарда-даа районнуң дээре ажыл-агыйларының одуруундан дүшпейн, экономика, культура талазы-биле өөрүнчүг чедиишкиннерни чедип ап турар — деп, Ооржак Бопай-оолович чугаалады.

«Чаа оруктуң», ооң кижилериниң ажыл, амыдыралы-биле таныштывыс-даа ынчаш. Шынап-ла чаа орук-биле бурунгаар хере базып, чаа амыдыралды тудуп тургускан, ол амыдыралды улам-на чаагайжыдып, улам-на чырыткылыг болдуруп бар чоруурлар.

Колхозтуң төвү—Бай-Даг суур Тес биле Эрзин хемнерниң белдирлежип каттышкан черинде туруп турар. Ооң ногаан ыяштар тараан, хөнү, делгем кудумчулары хемниң уну-биле деңнежиксээн чүве ышкаш шөйлүп алгаш бадыпкан. Бажың бүрүзү-ле кырышалыг, дашты чаагайжыттынган, амгы үениң кижилериниң чурттаар оран-бажыңының бүгү-ле негелделеринге дүгжүп турар. Бажың бүрүзүнүң даштында ногаан ыяштар. Бай-дагжылар бо юбилейлиг чылда төрээн сууруң ногаан кылдыр хуулдурар дээш бо чазын күжениишкиннинг-ле ажылдап, чаа ыяштарны хөйнү немей олурткан.

Суурда сес чыл школазы, эмнелге пунктузу, клуб, библиотека, почта салбыры, ясли-сад дээн ышкаш культура-амыдыралдың өске-даа албан черлери бар.

Сес чыл школазының, интернаттың бажыңнары барык-ла бүдүн квартал хире черде чаптыла берген. Ол школага өөренип чораан, ону дооскан кижилер ам дээди, ортумак тускай эртемниг болу берген, экономиканың, культураның чечектелиишкининиң херээнге боттарының улуг-хуузун киириштирип турар. Ол школага өөренип турган, ол суур чурттуг дыка хөй оолдар, кыстар ам чурттуң дээди өөредилге черлеринде өөренип турар. Чижээ, Парыш-оол Сайын, Оюнмаа Лойгу Улан-Удэниң көдээ ажыл-агый институдунда, Валерий Комбу Томскиниң медицина институдунда, Дүмен-оол Тамба Свердловскиден дээди эртемниг юрист болуп келир. Кызылдың башкы институдунда өөренип турарлар мырыңай эндерик. Бай-Даг школазында улуг хүндүткелге бүргеткен, мурнакчы башкылар кайы хөй. Маңаа хамыктың мурнунда-ла РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, маадыр ие Наталья Дондаловна Лойгуну улуг чоргаарал-биле адаар бис.

Бай-Даг суурда культура албан черлери чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаа болу берген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Күске Чанмааевна Эренчинаның эргелекчилээн библиотекасы республиканың эки ажылдыг культура албан черлериниң одуруунда каш чыл улаштыр туруп келген. Бо чылын суурга чаа клубтуң тудуу дооступ, бежен чылдың байырлалын аңаа эрттирер деп турарлар

Суурнуң чурттакчыларының бажыңнарынга кире бээрге, иштикультурлуг арыг-силиг, бай-шыырак кылдыр дериттинген. Шаланы-даа, хананы-даа улуг өртектиг хевистер шыва ап, каастап турар. Тарлашкын тулчуушкунунга эрес-маадырлыг тулушкан партизаннарның адын эдилээн Кызыл партизаннар кудумчузунда колхозтуң мурнакчы кижилериниң бирээзи Билити Санчы-оолдуң бажыңынга кире бергеш, бөгүнгү көдээниң кижилери мынчаар бай-шыырак чурттап олурар-дыр деп чүвени дораан-на көрүп каар. Чиик машина, мотоцикл садып алыр дээш адын бижидип, ээлчегде турар кижилер ол суурда, колхозта хөй болду. Колхозчулар ай санында-ла ортумаа-биле 150-ден өрү рубльди ажылдап ап турар. Ыланғыя малчыннарның алыры мырыңай талыгыр. Хоочун, мурнакчы хойжу Самбуу Чамбыыевич Дандааның аалынга чораан бис. Колхоз төвүнден ыракта чурттап олурар ол кижиниң өөнүң иштин шыырак кылдыр дериттинген, эжиктен эгелээш, дөрге чедир хевистерни шыва чадыпкан. Кызылдан, Москвадан дээш өске-даа хоорайлардан чоруткан дамчыдылгаларны радиоприёмниктен дыңнап олурарлар. Ашак-кадай ай санында-ла ортумаа-биле 220 рубльди ажылдап ап олурар. Оон аңгыда немелде төлевирлерни база эпти-ле алыр. «Чаа орук»—районда эң хөй орулгалыг, шыырак колхоз болуп санадып турар.

Колхозта партия организациязының секретарь Каң-оол Калчанович Ензук бистиң-биле беседазын мынчаар доосту:

— Бежен чылга алдар болдурган социалистиг чарыш бригадалар, малчыннар, механизаторлар аразында калбарган. Ийиги кварталда күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле база-ла бирги кварталда эки чедиишкинниг болуп ажылдааныбыс ышкаш ажылдап, районнуң колхозтарының тиилекчизи болур дээш бистиң колхозчулар туржуп турар. Бежен чылга алдаржыткан чарышка тиилээн хойжуга ээр-чүгенниг аът, бригадирге «ИЖ-56» мотоцикл, саанчыларга торгу тон, хром идиктерни тыпсырын доктааткан. Ол ышкаш оон-даа өске шаңналдар бар. Мурнакчыларның саны колхозта хүн бүрү-ле көвүдеп турар. Ыланғыя колхоз бодунуң мурнакчы ажыл-ишчилери Самбуу Дандаага, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Доп Доптанга, Авыкай Ойдупка, Аракчаа Ламажапка, Шагдыр Дажыга, Севилбаа Байыр-оолга, Хайдың Сверловка, Иргит Бойдаанга, Чурук Дежитмаага, Дүпчүр Мовгуш-кыска, Сара Самбууга, Билити Санчы-оолга, Иван Дүпчүрге, Танаа Самданга болгаш өскелерге-даа чоргаарланыр.

Актарны, чурт иштиниң бүтпес идегет дайзыннарын Тарлашкындан арыглаары дээш болган тулчуушкунга ийи удаа балыглаткан, ол черге ханын төккен хоочун партизан, командир Сергей Кузьмич Кочетовтуң адын эдилээн сүт-бараан фермазы Тарлашкын хемниң унунда туруп турар. «Чаа орук» колхозтуң ол фермазының эрес-кежээ кижилери Кочетовтуң адын бедик сагып, мурнакчыларның одуруундан дүшпейн келген. Бирги кварталда сүт бүдүрер планын ажыр күүсеткени дээш Кочетов аттыг фермага районнуң колхозтарының фермаларының аразынга шилчип чоруур Кызыл тукту тывыскан.

Тыва черге хосталга, улусчу эрге-чагырга, аас-кежик дээш тулчуп тургаш өлген кызыл партизаннарның тураскаалынга бай-дагжылар дириг чечектерни салып, Бай-Даг школазының Сат Бүрзекей аттыг пионер дружиназының пионерлери шугум чыскаалын эрттирип, пионержи даңгырактар ол тураскаалдың чанынга чаңгыланып турар.

Тываның эң ырак булуңу, кыдыг-кызыгаар черге Октябрьның шуурганы келгеш, дайзыннарны ширбий шаап, тыва араттарга чырыткылыг чаа орукту ажыдып берген. Чон боттарының колхозун безин «Чаа орук» деп адап алган. Чаартынган черлиг, чаа амыдыралдыг чаа-орукчулар Октябрьның херелинге оруун чырыттырып алгаш, ленинчи идеяларга, Коммунистиг партияга баштаттырып алгаш, бурунгаар улуг делгемнерже, коммунистиг ниитилелге барып чедер дээш, тоолда кирген экер-эрес маадырлар ышкаш, бурунгаар бар чоруурлар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧЫЛГЫ—АЖЫКТЫГ МАЛ

Чайгаар үнген одар-белчиирлерлиг Тываның колхозтарынга болгаш совхозтарынга күш-ажылдың база хөреңгилерниң эң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп турган, чылгы малдың баш санын өстүрер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Республиканың колхоз, совхозтарынга чылгы мал ажылын хөгжүдер дугайында» 1966 чылдың июнь 17-де доктаал үндүрген.

Көдээ ажыл-агыйны механизастааны-биле холбаштыр чылгы малдың ролю элээн өскерилген. Ындыг-даа болза аңаа ам-даа эвээш эвес хемчээлдиг ажылдар онаажып турар. Сигенни, саваңны бөлеринге база сарааттаарынга, колхозчуларның, совхоз ажылчыннарының бажың чоогунуң участоктарын сайзырадырынга, ырак эвес черге чүък сөөртүрүнге болгаш мал фермаларынга ажыл кылыры-биле аътты калбаа-биле ажыглап турар. Көдээ ажыл-агыйны долузу-биле механизастаан үеде-даа аът бодунуң ажыктыг дузазын чидирбези чугаажок. Республиканың колхоз, совхозтарында амгы үеде 9890 ажыл аъттары санаттынып турар. Ол эвээш эвес. Көдээ ажыл-агыйның органнары база ажыл-агыйның удуртукчулары аът-биле кылыр ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче сагыш салыр үе келген. Оон аңгыда чылгы мал чем продуктуларының база бир немелде үнер дөзү болуп турар. Ону ажыл-агыйларның удуртукчулары эки билир. Сөөлгү чылдарда республикада чылгы мал ажылын сайзырадырынга элээн хөй частырыглар турганын фактылар көргүзүп турар. Сөөлгү чеди чылдарның иштинде колхоз, совхозтарда чылгы малдың баш саны 32 хуу эвээжээн. Эң-не хөй эвээжээшкин Улуг-Хем районнуң бүгү категорияның ажыл-агыйларында, 1958 чылда 7,2 муң баш турганындан 1965 чылда 3,1 муң баш чедир азы 57 хуу эвээжээн. Барыын-Хемчикте 4 муңдан 1,9 муң баш чедир азы 52,5 хуу, Бии-Хем районда 3,9 муңдан 1,9 муң баш чедир азы 51,3 хуу эвээжээн. Сөөлгү беш чылдарда колхозтар болгаш совхозтар күрүнеге 14,7 муң башты саткан, а өске чарыгдалдарга 17,7 муң баш үнген. Ол-ла үениң иштинде оор алганы болгаш ис чок читкени 5027 баш, өлгени 3 муң баш, колхозчуларга болгаш ажылчыннарга сатканы база орнап-солааны 4849 баш, хуу өртекке сатканы база ажыл-агыйларга аътке хереглээри-биле сокканы 4769 баш болуп турар. Чамдык ажыл-агыйларда чүс төрүүр беге онааштыр алган кулуннарның саны дыка куду, чижээ, Улуг-Хем районнуң колхозтарында төрүүр чүс беге онааштыр 55 кулунну. Бай-Тайганың колхозтары 1962 чылда — чүгле 21, 1965 чылда — 54, 1966 чылда—68 кулунну алган. «Барлык» совхоз 1962 чылда — 35, 1963 чылда — 51, 1964 чылда — 48, 1966 чылда — 54, «ҮТКА 25 чылы» совхоз 1964 чылда — 28, 1965 чылда — 40, 1966 чылда—79 кулунну алган. Ындыг байдал «Өөк», «Элегес», «Межегей» совхозтарда база өске-даа ажыл-агыйларда бар болуп турар.

Уксаажыдылга ажылы база-ла куду деңнелде. Республиканың колхоз, совхозтары уксаалыг бүдүрүкчүлерни садып алырын болгаш киир сөөртүрүн шуут соксаткан. «Кызыл тараачын», «Революцияның чалбыыжы», «Күш-ажылдың хостуу», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтары, дуржулга станциязы уксаалыг фермаларлыг турган, бо хүннерде уксаажыдылга ажылын соксаткан болгаш ажыглалга база садарынга уксаалыг аныяк малдарны өстүрбейн турар. Ол чорук колхоз, совхозтарга эвээш эвес экономиктиг каражаны чедиргени чигзиниг чок. Чамдык удуртукчуларның техникага эмин эртир хөөннүг чылгы малдың өзүлдезинге шаптыктап эгелээнинин чылдагааны ында. Ол чорук чылгы мал бажын эвээжедиринге чедирген. Чылгы мал ажылын үнелеп көрбези аътты ажылга ажыглаарын кудулаткан. 1966 чылда төрүүр чүс беге онааштыр 80-ден өрү кулун алган чылгычылардан Өвүр районда «Торгалыг» совхозтан Түлүш Санаажык 92, Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр» совхозундан Моңгуш Дагыл-оол 100, Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтан Кыргыс Стар-оол 98, Тес-Хемниң «Тес-Хем» совхозундан Сандый Очур-оол 86 кулунну алганнар. Сөөлгү чылдарда бир аъттың ортумак ажылдаары дыка кудулаан болгаш ооң ажылын санавайн турар. Ажыл-агыйлар удуртукчуларының талазындан аътты дириг тыртар күш деп үнелевээнинден аңгыда, ажыл-агыйларның аът херекселдери-биле, сөөртүр чүүлдер-биле база өске-даа чугула херекселдер-биле багай хандыртынганындан аътты чөп ажыглавайн турары-биле тайылбырлаттынар. Мурнунда шанак, дуганы ажыл-агыйларга кылып, өске херекселдерни септеп турган болгай. Сөөртүр херекселдер чедишпейн турда, ону катап кылып үндүрериниң дугайын кымдаа бодавайн турар. Аът дагазы, дага кадагалары садыгларда келбейн турар. Республикада бо хүннерге чедир аныяк малдарны чарышка белеткээриниң, аът чарыжы эрттирериниң база шенээриниң эки шөлдери чок болуп турар. Республиканың бүгү колхоз, совхозтарынга хымыс кылырын организастаарын сүмелээн.

Чылгы малдың баш санын өстүреринге колхозчуларның сонуургалын бедидер сорулга-биле, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар кол төлевирниң кырынга немей немелде төлевирни дараазында хемчээлдиг төлээрин сүмелээн: быжыглаан төрүүр он беден алды кулуннарны менди доруктуруп алган чылгычыга кулун бүрүзүнге 8 чедир рубльди, а алдыдан ажыр өстүрүп алган кулун бүрүзүнге 12 чедир рубльди төлээр. Үскен аныяк малдарны үш хар чедир азыраан чылгычыга быжыглаан баш бүрүзүн менди өстүргени дээш чыл бүрүде кулун бүрүзүнге 3 чедир рубльди төлээр. Аскыр салган белерниң эдержилге планының күүселдезин база боос белерниң саны 70 хуудан эвээш эвес болза, бүдүрүкчү аскырлар ажаакчызынга боос бе санында-ла бир рубльди төлээр. Быжыглаан безин турум ажаап-кадагалап турар колхозчуга, ол бениң кулунун үзер назы чедир камгалап алганы, кадык-шыырак кулун дээш беш рубльди төлээр. Хостаткан улуг чылгычыга, а чылгы фермазы бар колхозтарда чылгы фермазының эргелекчизинге он төрүүр беден алды кулунну алганы дээш чыл төнчүзүнде кулун санынга-ла ийи рубльди төлээр. Быжыглааны төрүүр он беден чедиден эвээш эвес кулун алган болгаш доруктуруп алган чылгычылар бригадазынга, чыл төнчүзүнде кулун санында-ла бир рубльди, а чедиден ажыр алган кулун санында-ла ийи рубльди төлээр. Үскен аныяк малдарны үш хар чедир кадарып турар чылгычылар бригадазынга, бригадага быжыглааны кулуннарны камгалап алганы дээш чыл бүрүде 1 рубль 50 көпеек төлээр.

Бистиң чуртувуста Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыры-биле бүгү улустуң социалистиг чарыжы калбарган. Хоорайның болгаш көдээниң бүгү кижилери ол улуг байырлалды күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле хайныышкынныг ажылдап турарлар. Төрээн чуртунга боттарының күш-ажылчы белээн чылгы мал ажылдыглар база-ла бээр бодап турарлар.

О. ОЙДУПАА,
республиканың көдээ ажыл-агыйы министерствозунуң зоотехниги.

ЛЕНИНГРАД. Козицк аттыг заводка 59 болгаш 40 см диагоналдыг «Челээш» дээр өңнүг телевизорларның баштайгы чаа хевирлерин бүдүрүп үндүрген. Дамчыдылга-көргүзүлгени СЕКАМ-ның системазы ёзугаар чорудар.

ЧУРУКТА: «Челээш» дээр чаа телевизорларның чыылда хыналдазы.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШАҢНАЛ СОРУК КИИРГЕН

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агыйы артелиниң ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ам ооң күүселдезинде эрес-шудургу ажылдап турарлар. Колхозтуң тараажылары юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге чорудуп, тараа культураларының тарылгазын районда бир дугаар дооскан. Амгы үеде артельде бригада, ферма бүрүзү бедик көргүзүглер дээш туржуп турар.

Туран сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 100 тонна сүттү садар планын 123 тонна кылдыр күүсеткен. Олар ам ийиги чартык чылдың ээлчээнде ажылдап турар. Чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чедиишкиннери дээш «Кызыл тараачын» колхозту Ленин ордени-биле шаңнаан. Чазактың бо бедик шаңналы колхозчу араттарны күш-ажылче улам сорук киирген. Ажыл-ишчилер участок бүрүзүнде бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдавышаан, бар чедиишкиннерин быжыглап, юбилейлиг байырлалга чедир бүгү планныг даалгаларны хуусаа бетинде күүседир сорулганы салып турар.

Чылдың эң таарымчалыг үези — чайгы үеде одар ээлчештирилгезин организастыг чорудуп турганы, нииити сүттүң саалдазын улам элбедири — Туран сүт-бараан фермазының саанчыларының кол сорулгазы. Бо хүннерде саанчы бүрүзүнүң көргүзүү хүнүң-не немежип турар.

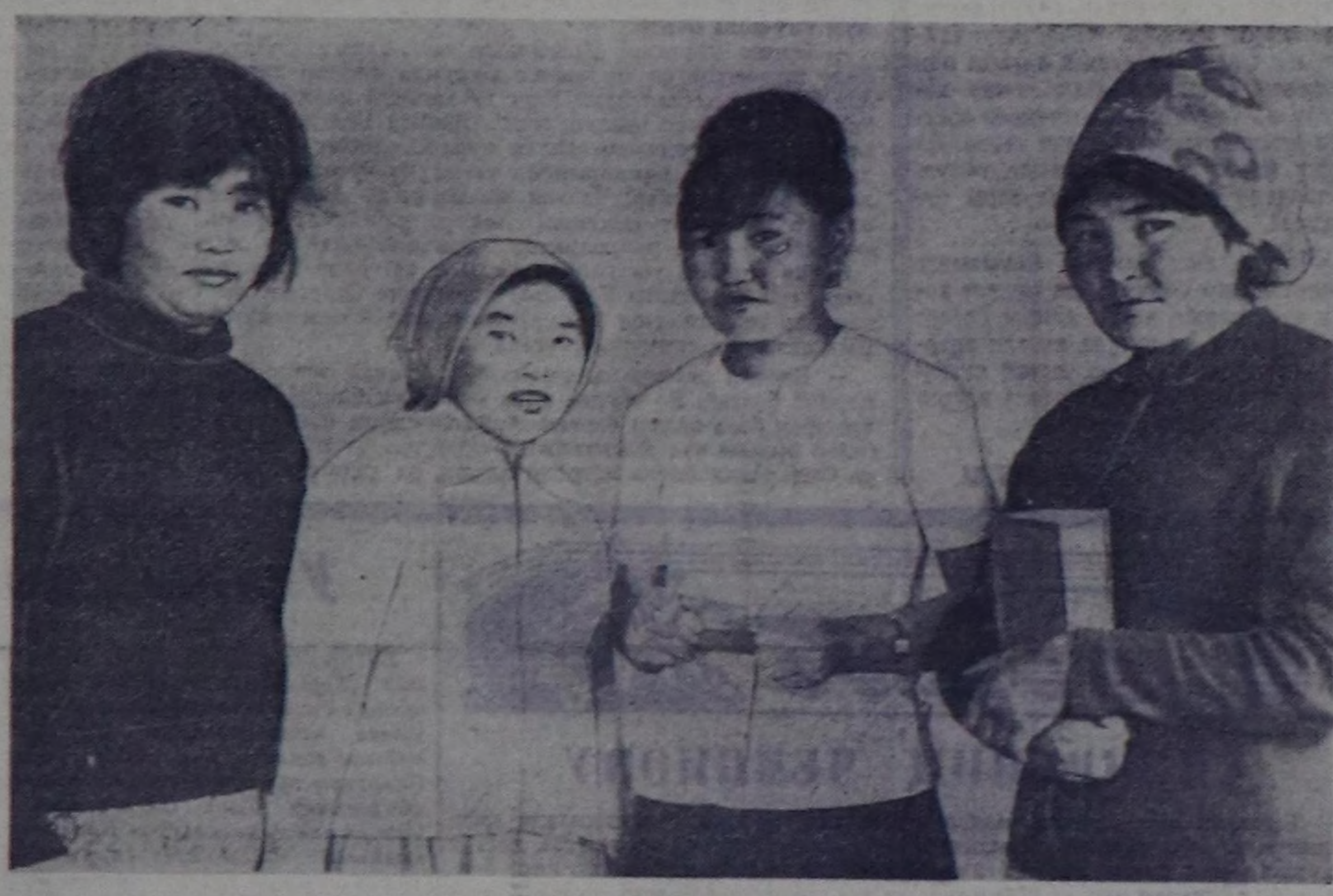

ЧУРУКТА: Ферманың аныяк саанчылары Мая Базыр-оол, Юрге Бичеп, Фаина Сарыг-оол, Чончуп Сереңмаа.

М. ВАЛЕРЬЯНОВ.
Фото авторнуу.

„Шынның“ конкурузунга

САЛЫМЫН ЫР-БИЛЕ ХОЛБААН КИЖИ

ШЕРИГ УЖАР ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИНГЕ өөредилгениң ийи чылы Кемерово хоорайга оңгу классты, аэроклубту кончуг эки дооскаш келген ужудукчу-спортчу комсомолчу оол—Роберт Лесниковка билдиртпейн эрте берген. Ол ам хүртүлүг самолёт башкарар ужудукчу апарган. Училищени ол база кончуг эки дооскан. Ону өске ужудукчу эш-өөрү-биле кады шериг училищезинче улаштыр өскээр өөредир кылдыр шиитпирлээн. Олар аңаа баргаш, хүртүлүг самолёттарны өөренирин үргүлчүлевишаан, реактивтиг самолётка ужударын шиңгээдип алыр ужурлуг турган.

Сөөлгү ужудуушкундан ээп келирге, политрукче дүрген баарын Робертке дыңнаткан. Политрук Робертке далаштыг даалга берген:

— Бистиң бот-тывынгыр артистеривис дүүн, доозукчулар кежээзинге, эки концертти көргүскен болгай. Соңгузу хүн область Совединиң сессиязының киржикчилеринге концерт көргүзер апарган-дыр бис. Эш Лесников, хорну база катап ыяк белеткенер!..

ТЕАТРНЫҢ ОЛУТТАРЫН чон долган залга шериг училищезиниң нииити ырын ужудукчу Роберт Лесников дирижёрлап үнген. Төрээн чурт дугайында кантатаны, «Амурнуң чалгыглары» деп улустуң ырын, шериг ырларны, ужудукчулар ырларын хор мажаңгызындан-даа артык соруктуг күүсеткен. Адыш часкаашкыны диңмиттелип-ле турган.

Сеткили хайныккан аныяк дирижёр чапсар аразында дерин чоттунуп турда-ла, хорнун кончуг эки ойнаанынга байыр чедирер, дирижёрнуң холун тудар дээн дыңнакчылар-даа четкилеп келгилээн.

— Консерваторияга ыявыла өөренир болзуңарза чогуур-дур — деп, сүмени-даа ол дыңнаан.

Концерттен Роберт, ужудукчу болганы-биле дөмей, улуг өөрүшкү-биле чанып келген. Ынчан ооң сеткилинге ужар чүүл-биле ыр тудуш, кезээде чарылбас чүве дег кылдыр сагындырган.

Төрээн чуртунуң делгемнериниң кырынга, шериг ужудукчуларындан өске кижилерниң четпээни, тулган бедикке, үнден дүрген ужудар реактивтиг шүүргедекчини «чүгеннепкеш», чонунуң тайбың ажыл-ижин камгалажыр аас-кежик доозукчу болганының-на өөрүшкүзүн кайы хире кыпсып турганын Роберт ол дүне, удуп чадап чыда, бодаан. Ооң күзели база-ла ындыг. Реактивтиг самолётту шиңгээдип алган соонда, кара чажындан тура ынакшааны ырны каар бе, чок бе? деп айтырыг, ооң кадына, консерваторияга өөрензе эки-дир деп сүме ону хандыр бодандыра берген.

Очерк

* * *

1954 ЧЫЛДЫҢ ЧАЙЫНЫ. Чаа училище. Роберт Лесников аңаа келгеш өөредилгезин үргүлчүлеп турган. Ужар чүүлден чарылза, ооң амыдыралы солун эвес деп чүве сагыжындан ыравас болган. Ырдан чарлып шыдавазын Роберт дораан-на база догааштыр бодай бээр апарган. Ол ынчан, мурнунда ышкаш, шериг училищезиниң хорун удуртуп турган. Ёзулуг ыраажы, ырга эң чоок, ооң-биле төрел кижи бөлүр дизе, консерваторияга өөренири чугула деп чүвеге ол ам ылап бүзүрээн. Айтырыгны Роберт бир чыл болгаш ол талазынче шуут шиитпирлээн...

Улуг залды — офицерлер Бажыңын—көрүкчүлер долган. Ужудукчуларның аалчылары — офицерлер, генералдар аразынга шериг округунуң командылакчызы база олурган.

Роберт Лесников хорну бо удаада оркестр үделгези-биле дирижёрлаан. Концерт, ооң иштинде хор, онза бедик үнелелди алган. Аңаа көрүкчүлерден эгелээш, шериг округунуң командылакчызынга, кыргыс найысылалдың уран чүүл мастерлеринге чедир элээн хөй шыңгыы үнелекчилер Лесниковтуң холун дыңзыг тудуп байыр чедирген. Командылакчы аңаа белектер тывыскан. Ол концерттиң соонда аныяк ужудукчу Роберт Лесниковту ыр бодунче, сорунза дег, хаара туда берген.

«Моон соңгаар ужар чүүлге өөредилгени үргүлчүлээринге каш чыл негеттинер апаар» деп, ол боданган. «Реактивтиг самолётту өөренип алгаш, бир-ле ужар чүүл кезээнге үр үеде доктаамал ажылдаар болгай. Консерваторияга өөренир күзел үр соңгаарлаттынар, харын бүтпейн баар чадавас-тыр. Ынчангаш консерваторияга өөрениры-биле мени шеригден халаарын дилээйн. Дүрген-не хөделзе эки». Ону чедип алыры белен эвес херек болган. Ындыг дилегни Роберт звено, эскадрилья, полк командирлеринге тургускан. Олар дөгерези ойталаан.

Дилегни ооң ыңай кылырын соксаар бе, азы үргүлчүлээр бе? деп айтырыгны Роберт шиитпирлээлек турда, бир-ле хүн «МИГ» деп реактивтиг самолёттуң ужудукчузунуң чанынга олурткаш, ону шенедип ужудар деп барган. «Бо ужудуушкун мени кединде ужар чүүлче хандыдыптар чадавас» деп Роберт, бүзүрел чок-даа бол, бодаан.

Ужудар шак келген. Күчүлүг шимчедикчилерлиг «демир ээр», сыыладыр сыгырбышаан, бетон орукту куштан дүрген маңнап чоруй, дээрже чаңнык дег чыжырадыр аттыгып үнүпкен. Роберт ам кажан-даа четпээни бедиктен Ортаа Азияның ногаан шынааларын, кургаг элезинниг ховуларны, Памир дагларын харап көрүп чораан. Ол-ла өйде Төрээн чурттуң бедиктен көстүр каас-чаражы-даа, реактивтиг шимчедикчилерниң ырлажыры-даа, хайныккан сагыш-сеткили-даа Робертке ыр-биле чаңгыс кылдыр холужа берген. Бертен чер кырынга радиодан шала дыңнаан ыр, та казах, та кыргыс чүве, дыңналып келген. Ол ыр черни болгаш ону каастаан кижилерни алгап турарын кара-чаштан ырга ынакшаан ужудукчу оолдуң чүрээ билип чораан. «Ырдан чарлып шыдавас-тыр сен» деп, Роберт бодунга чугаалаттынган...

Шериг чуруму дайынчыга хажык чок күүседир хоойлу-ла болгай. Ону сагывазы эпчок-даа бол, Роберт кединде консерваторияга кирер дээш, ону ужудукчудан халаарын дилээн рапортту шериг округунуң командылакчызының политоралакчызынга киирген.

— Училище доосканының соонда, Москвада дирижёрларның шериг училищезинге өөредир апаар-дыр бис — деп, эң улуг дужаалдыг шериг начальниги чөвүлелдиң хуралынга Робертке харыылаан.

— Ынчаарда реактивтиг самолёт башкарар офицер апаргаш, шеригге албан эрттирер болгай мен. Ам дораан-на мени халап көрүнер — деп Роберт чаннып дилээн.

Ооң-биле шериг чурумун ёзугаар шыңгыы чугаалашкан... Кединде баргаш, Роберт Лесниковту реактивтиг ужар-чүүл эвес, а уран чүүл хандыда берген.

* * *

РОБЕРТ ЛЕСНИКОВТУҢ күзели боттанган: 1959 чылда Новосибирск консерваториязының дирижёр клазынга өөренип кирген. Сөөлгү курсту доозар чылында, 1963 чылдың күзүнүнде, өг-бүлеге берге байдал таварышканының уламындан Кызылдың музыка училищезиниң хормейстеринге (нииити ыр башкызынга) ажылдай берген. Дараазында чылын күрүне экзаменнеринге диплом ажылдарын чүгле кончуг эки дужаагаш, консерваторияны чедиишкинниг доосткан.

Ыр-биле амыдыралын чарылбас кылдыр холбаан бо кижи Тывада үш чыл ажыг үе иштинде ажылдап, чурттап турар.

Роберт Лесников-биле бо очерктиң авторун чаңгыс аай профессия-даа эвес, таныш ажыл-даа эвес, аңаа-ла хоочун тыва ырлар таныштырып каан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдү хөгжүдеринге ачы-хавыяазы дээш, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы атты тывыскан кижилерниң аразынга Роберт Лесниковтуң ады бо чылдың февральда кирген. Ооң соонда Бүгү российниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң Новосибирскиге болур деп турган зона көрүлдезинге Тывадан барып киржир бот-

(Төнчүзү 4-кү арында).

ДАШТЫКЫДА

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң далаштыг хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израильдиң агрессчи үүлгедиглерин болгаш дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын Израильдиң үрээн чоруун шиитпирлиг буруу шаварын Айыыл чок чорук Чөвүлелинден Совет Эвилели негээн. Кожа араб чурттарга удур дайын чорудулгаларын Израиль доп-дораан соксадыр болгаш бодунуң бүгү шериглерин бодунуң девискээринче дедир үндүрүп алыр ужурлуг деп, июнь сесте Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң далаштыг хуралынга киирген резолюциязының төлевилелинге совет төлээлер медеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың дилээн ёзугаар Айыыл чок чорук Чөвүлели дүрген хуралынга чыылган.

Совет Эвилелиниң резолюциязының төлевилелинде чугаалап турары болза:

дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың июнь 6-да болгаш 1967 чылдың июнь 7-де шиитпирлерин Израиль херекке албаанын айытпышаан,

Израиль дайын чорудулгаларын чүгле соксатпаан эвес, харын айыттынган резолюцияны Чөвүлел хүлээп алганының соонда эрткен үени КАР-ның болгаш Иорданияның чаа девискээрлерин эжелеп алырынга ажыглааны барымдаалааш,

амгы үеде Израиль дайын чорудулгаларын үргүлчүлеп, агрессиязын уламчылап, ооң уламындан Каттышкан Нациялар Организациязынга, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күрүнелерге чөңгээни кылып турарын демдеглевишаан, Айыыл чок чорук Чөвүлели:

1. Израильдиң агрессчи үүлгедиглерин болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң айыттынган резолюциязын, КНО-нуң Уставын база Каттышкан Нациялар Организациязының принциптерин Израильдиң үреп турар чоруун шиитпирлиг буруу шаап тур;

2. Кожазы араб чурттарга удур дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырын, тайбыңчыдылга шугумунуң артында бодунуң девискээрлеринче бодунуң бүгү шериглерин үндүрүп алырын болгаш тайбыңчыдылга дугайында нииити дугуржулгаларда бижиттингенин ёзугаар демилитаризастаан зоналарның ёзу-чуруумун хүндүлеп көөрүн Израильден негеп тур.

АКШ-тың төлээлекчизи Голдбергтиң киргени, резолюцияның америк төлевилели дайынның соксавайн турарының буруузун араб чурттарга херек кырында онаап турар болган. Израиль агрессияның эгелээриниң мурнунда — июнь 4-те талаларның шериглериниң ээлеп турган туруштарынче оларны дедир үндүрериниң эргежок чугулазының дугайында ол төлевилелде сөс безин чок. Америк резолюция төлевилели харын-даа агрессорга ажыктыг болгу дег саналдарны киирип турар.

Резолюцияның совет төлевилелин кандыг-даа чылдырыышкын чокка хүлээп алырын Айыыл чок чорук Чөвүлелинден негевишаан, ССРЭ-ниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко дайынны соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерин Израиль чүгле күүсетпээн эвес, харын бодунуң агрессчи үүлгедиглерин соксадырдан туржук, шиитпирлерни Чөвүлелдиң хүлээп алганының соонда эрткен үени КАР-ның болгаш Иорданияның чаа-чаа девискээрлерин немей эжелеп алырынга ажыглаан деп чүвени айыткан. Чөвүлел далаштыг хурал эрттирип турар бо үеде Израиль күжениишкинниг дайын чорудулгаларын үргүлчүлеп турар-дыр. Мындыг байдалга араб чурттар Израиль дайын чорудулгаларын соксатпаан шаанда, араб девискээрлерден бодунуң шериглерин үндүрүп албаан шаанда чүгле камгалал хемчеглерин алыр ужурга таваржып турар-дыр.

Сирияның төлээлекчизи чүве чугаалааш, Сирияның чазаа Чөвүлелдиң чүүлдүгзүнүп көрген резолюциязын хүлээп ап турар деп дыңнаткан. Израиль ол шиитпирни шуутта-ла херекке албайн турар болгаш Сирияның девискээринче халдаашкынын күштелдирип турар деп, Сирияның даштыкы херектер министри медеглээн.

Израильдиң төлээлекчизи Рафаэль америк төлээлекчи Голдбергтиң чагдыныкчы чугаазының соонда, Совет Эвилелиниң Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр политиказын калчаалыг ёзу-биле нүгүлдеп турган.

Чоокку Чөөн чүкте байдалды чугаалажыры-биле Айыыл чок чорук Чөвүлели июнь 9-та база дагын чыылган. Дайынны соксадыр дугайында Чөвүлелдиң резолюциязын израиль чепсектиг күштер күүсетпейн, Сирияга удур дайын чорудулгаларын үргүлчүлеп турары-биле холбаштыр Сирияның чазааның негелдезин ёзугаар ол хуралды чыылдырган.

Дайынны соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң мурнундагы резолюциязын күүседирин негеп турар резолюцияны Чөвүлелдиң даргазының саналын ёзугаар чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Президент Насерниң медеглели

КАИР. (СЭТА). Июнь 9-та Каир радиозун дамчыштыр бодунуң чугаазынга президент Гамаль Насерниң медеглээни: «албан ёзузунуң бүгү-ле хүлээлгелеринден бодунуң хосталганын болгаш политиктиг кандыг-даа ажыл-чорудулгадан ойталааның, чоннуң хүрээлеңинге ээп келгеш, бодумнуң хүлээлгемни чон-биле кады күүседирин бүрүн болгаш үзе шиитпирлээн мен».

Республиканың президентизиниң хүлээлгезин конституцияның чүүлүн ёзугаар оралакчы президент Закария Мохи эд-Дин бодунга алыр дээрзин президент Насер медеглээн деп, МЕН агентилел дамчыдып турар.

Бейрут радиозунуң дыңнадыы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бейрут радиозунуң дыңнадыын барымдаалааш, Ассошиэйтед пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, израиль самолёттар «барыын талакы кызыгаарның кырынга Ирактың агаар делгеминче шургуп кирерин оралдашкан» болгаш ирак шериг-агаар күштери үш израиль самолётту дүжүр аткан, оларның ужудукчуларын туткулап алган.

Синай фронтуда тулчуушкуннар

ДАМАСК. (СЭТА). Сирий шериглер израиль агрессияны ойтур шаптышаан, Тивериад хөлдүн соңгу талазынга тулчуушкуннарны чорудуп, израиль шериглерниң камгалал пункттарын, от туруштарын болгаш мөөңнелген черлерин күштүг-биле боолап турган. Июнь 8-те бүгү хүннуң дургузунда израиль самолёттар сирий шериглерниң мурнуку туруштарынче доктаамал халдаашкынны үргүлчүлеп турган дээрзин сирий командылалдың дыңнадыында чугаалап турар. Зенит артиллерия-биле үш израиль самолётту дүжүр аткан.

МАРШАЛ АМЕР АЛБАНДАН ДҮШКЕН

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Каттышкан Араб Республиканың бирги оралакчы президентизи болгаш Чепсектиг күштериниң дээди кол командылакчызының оралакчызы маршал Абдель Хаким Амер бодунуң албан-дужаалдарындан дүшкенин медеглээн.

◆

Израиль агрессиязын үргүлчүлевишаан

БЕЙРУТ. (СЭТА). Июнь 9-та израиль дайынзырактар Синай болгаш Египет фронтуларга дайын чорудулгаларын үргүлчүлеп турган. Ынчангаш аткылажыышкынны соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерин болгаш шериглерин мурнундагы туруштарынче чайладып үндүрер дугайында чөптүг негелделерни херекке албаан.

Дамаскыдан келген медээлерни ёзугаар алырга, кыска үеде тургустунган тайбыңчыдылганы израиль таладан каржызы-биле үрээн. Июнь 9-та ол черни-биле 9 шак 15 минута турда израиль артиллерия сирий шериглерни боолаан, а израиль ужар чүүл мурнуку туруштарны болгаш Сирий чепсектиг күштерниң аэродромнарын бомбалаарын катап эгелээн. 12 шак 50 минута турда Дамаскының радиозунуң дыңнатканы болза, израиль шериглер танкыларның болгаш артиллерияның киржилгези-биле Бухейюат болгаш Насария дээр чурттакчылыг черлерниң угланыышкынынче шаап халдаашкынны эгелээн.

КАР-ның, САР-ның болгаш Иорданияның чазактары Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпиринге харыы кылдыр, Израиль бодунуң талазындан аткылажыышкынны соксаткан таварылгада дайын чорудулгаларын соксадырынга боттарының чөпшээрежип турарын медеглээн турбуже, Израиль ол чаа агрессчи хөделиишкиннерин эгелээн.

Ол өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннерге харыы кылдыр сирий артиллерия дайзын шериглериниң мөөңнелген черлеринче аткылажыышкын-биле харыылаар ужурга таварышкан. 13 шак турда израиль самолёттар Дамаскының агаарынга көстүп келген, ынчалза-даа зенит артиллерияның боолаашкыны-биле ойтур шапкан.

Каирден келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, израиль дайынзырактар агрессиязын Египетке хамаарыштыр моон-биле кады база үргүлчүлеп турган. КАР-ның шериг командылалының дыңнадыында айытканы болза, аткылажыышкынны доп-дораан соксадыр дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязы тураажок, израиль шериглер КАР-ның Чепсектиг күштеринге удур шаап халдаашкынын, а ол ышкаш Суэц каналының зоназынче агаардан халдаашкыннарын үргүлчүлеп турган.

Ираиль шериглер Тивериад хөлде турар сирий шериглерже халдаашкын кылыры-биле ооң чоогунда дагда чеде берген деп, израиль командылал дыңнаткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-да сирий төлээлериниң төлээлекчизиниң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы: «Аткылажыышкынны түр үеде соксатканын Израиль база катап каржызы-биле үрээн. Араб күрүнелерге согугларны удаа-дараа таварыштырар дээр Израильдиң тактиказынга ындыг хөделиишкиннер дүгжүп турар. Израиль агрессорлар Иордан фронтуда боттарының шериглерин болгаш Синай чартык ортулукта шериглериниң кезиин хостап алгаш, ам сирий армияга согут таварыштырарын оралдажып турар» деп, ол демдеглээн.

Сирий девискээрде турар Тивериад хөлге болгаш Хуле хөлге хамаарылгалыг районнарны бодунуң контролюнга тургузар дээр Израильдиң чүткүлдериниң дугайын израиль дайынзырактарның хөделиишкиннери херечилеп турар дээрзин КНО-нуң бөлүктеринде айтып турар.

В. И. ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА САКТЫЫШКЫННАР

ЛЕНИННИҢ МЮНХЕН ПАСПОРТУ

Надежда Константиновна Крупская Ильичиниң Мюнхенге чурттап турганының үезин мынчаар сактып бижээн. Баштайгы үеде В. И. Ленин аңаа паспорт чок чурттап турган, ынчаарга ооң өөрү болгар паспортту ажыглап турган. 1901 чылда Н. К. Крупская Мюнхенге чедип келирге, В. И. Ленин болгар эмчи Стойко Иордановтуң адынга бижиттинген паспортту ажыглап турган болгаш ол-ла паспортка Надежда Константиновнаны Марицы деп ат-биле аңаа киир бижиттирген.

В. И. Лениниң Мюнхенге чурттап тургаш ажыглап турганы паспорттуң ээзи болгар чогум кымыл ол ынчаш?

Доктор Стойко Иорданов Стара Планина дааның эдээнде улуг эвес Котел дээрге хоорайга 1841 чылда төрүттүнген. Стойко эге школаны дооскан соонда, ооң адазы оглун Варнада даайынче чорудупкан. Бичии оол даайының бажыңындан дезип чорупкаш, ол үеде Болгарияга ат-сураглыг турган улуг педагог Савве Доброплодныйның чурттап турганы Сливен хоорайга чеде берген. Даайындан дургуннаан оолду ол ат-сураглыг кижи бодунга тургузуп алгаш өөредип эгелээн.

1863 чылда Доброплодныйның деткимчези-биле Стойко ол үеде революсчу эмигрантыларның улуг төвү турган Бухарестиге чеде берген болгаш ол аңаа гимназияны болгаш эмчи училищезин доозуп алган. Ооң соонда ол бодунуң билиин улам-на бедидип, Парижке барып өөрени берген.

Францияның найысылалындан дедир чедип келгеш, Стойко Иорданов румын шеригге шериг эмчизи боор ажылдай берген.

1876 чылда серб-турец дайынының үезинде румын шериг эмнелгезиниң начальнигинге ажылдап турган болгаш ол аңаа балыгланган болгар эки-турачыларны эмнеп турган.

Доктор Иорданов 1877—1878 чылдарда орус-турец дайынынга киржип турган болгаш баштай полктуң, ооң соонда шериг кезээниң эмчизинге ажылдап турган. Ооң шериг хүлээлге эрттирип турган кезээ Видин болгаш Белоградчик деп болгар хоорайларны хостап турганнар.

1878 чылдың августа, Болгарияны турец дарлалдан хостаан соонда, Стойко Иорданов Варнаның губерн эмчизинге ажылдап эгелээн. Ооң дараазында чылында ол Тырново хоорайның улусчу чөвүлекчи хуралының депутадынга соңгуткан болгаш бир дугаар болгар конституциязын чогаадып тургузарынга идепкейлиг киришкен.

Иорданов бүгү делегейниң эмчилер конгрезинге элээн каш катап киришкен. Ол 1890 чылдың январь 18-те мөчээн. Ооң паспортун оглу Иордан Иорданов кадагалап чораан. Ооң соонда ол паспортту сураглыг болгар революсчу Георгий Бакаловка берген. Сураглыг революсчу чыып алган болгар паспорттарын Болгарияның социал-демократтыг ажылчын партиязының Төп Комитединче чорудуп турган.

Ол паспортту В. И. Ленин ажыглап турган.

ДМИТРИЙ БОЧАРОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

САЛЫМЫН ЫР-БИЛЕ ХОЛБААН КИЖИ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында)

тывынгыр артистерниң концертин белеткээрин хандырган уран чүүл ажылдакчыларының аразынга нийти ыр коллективиниң удуртукчузу Роберт Лесниковтуң адын кызылчылар хөй катап адап турган.

Олар Новосибирскиже чорупкан соонда, ол концерттен бижээн, композитор Р. Кенденбильдиң «Аъдым» деп чаа ырын, «Тооруктуг долгай таңдым», «Таңдым турда» деп хоочун ийи тыва ырны «Чечек» деп ансамбльдиң күүсеткенин радио дамчыдылгазындан таварылга боор дыңнаан мен. Ол ырларны дыңнааш, өске эш-өөр-биле бир дөмей, сагыш-сеткилим дыка-ла хайныккан. Ырлар кулаамга үр-ле сиңниги калган турду. Мында чүвениң ужуру чүгле мени, музыка билбес кижини, ырларның аңаа-ла сонуургадыпканында эвес болдур ийин. Хамык ужур хоочун тыва ырларның чалыткаанында, сайзыраанында-дыр деп чүвени билдим.

Бистиң бот-тывынгыр артистеривис Новосибирскиде эки ойнап турар дугайында медээ ол хүннерде дыңналып, солуннарга информациялар безин көстүп келгилээн. Ынчан Кызылчыларның хөөнүн билип турдум. Чүгле культура фронтузунуң ажылдакчылары эвес, харын уран чүүлдү сонуургаар аңаа көрүкчүлер безин бот-тывынгыр артистери дээш сагыш аарып турганнар. Ынчан оларны бүгү Тыва сонуургап турган. Ында кижи кайгаар чүве черле чок. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң төлээлекчилери Октябрьның бежен чылынга аныяк тыва уран чүүлдүң отчёдун берип турар деп чүвени олар билип турган.

Зона көрүлдезинге чедиишкинниг ойнааш ээп чанып келген төлээлекчилерин кызылчылар чечектер-биле уткуп алган. Оларның ден кезии бот-тывынгыр уран чүүлдүң бүгү-российн көрүлдезиниң лауреаттары болгаш дипломантылары болган!

Тыва бот-тывынгыр артистерниң чедиишкиннерин демдеглеп тура, нийти ырга хамаарыштыр зона көрүлдезиниң жюри комиссиязының кежигүнү совет уран чүүлдүң сураглыг ажылдакчызы, композитор А. Долуханян СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы бедик атка шынап-ла төлептиг болган, Новосибирск консерваториязын чоокта чаа доозуп үнген, Роберт Лесниковтуң удуртканы «Тооруктуг тайга» деп онзагай композицияны күүсеткен тыва хор бо көрүлдеге кайгамчык эки сактыышкынны арттырып каан».

* * *

ХӨГЖУМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ бичии залын көрүкчүлер чүгле долган эвес, харын сыңышпаан. Эжиктер аксында, олуттар кыдыгларында турар кижилер безин эңмежок.

Тываның бот-тывынгыр артистери зона көрүлдезинден ээп келгеш, Кызылга чаңгыс хүн иштинде ийиги отчёттуг концертин берип турганы ол. Концерт эгелээриниң мурнунда бот-тывынгыр артистерни баштап чораан культура ажылдакчылары удуртукчу эштер зона көрүлдезинге боттарының коллективиниң канчаар ойнааның дугайында отчёдун кылып, лауреаттарны болгаш дипломантыларны адап турган. Москвага юбилей мурнунда болур бүгү-эвилел көрүлдезинге киржир эргени танцы ансамблиниң кыстарының «Ээлдек шыңгыраашр» деп танцызы, сыгытчылар бөлүү болгаш Р. Н. Лесников удурткан «Чечек» ансамбльдиң хору (нийти ыры) чаалап алган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока бодунуң чугаазынга бо көрүлдеде бистиң бот-тывынгыр уран чүүлүвүс бурунгаар бир базымны кылганын демдеглээн. Ол базымның херечизи кылдыр хоочун тыва ырларның чалыткаанын оратор чижекке көргүскен:

— «Тооруктуг долгай таңдым», «Таңдым турда» деп хоочун ырларывысты улуг, биче чок, доозавыс билир бис. Тыва чоннуң ол ырлары бир салгалдан бир салгалче улажып чораан. Ол ырлар ам, тыва улус-биле бир дөмей, чаа амыдыралда чаа шынар бүдүштүг апарган, өөрүшкүлүг амыдыралдың бадыткалы болуп чаңгыланы берди. Ооң сайзырадыкчызынга изиг байыр чедирер ужурлуг бис...

Солун номерлер аразындан «Чечек» ансамбльди чарлакчы адапкан. Угуулзалыг ак, сарыг национал тоннарлыг, шиник, чараш, хоочун тыва бөрттерлиг кончуг аныяк тыва, орус күүседикчилер бичии сценаны долган, эзим шаазында эрээн-шоккар чечектер-ле.

«Тооруктуг долгай таңдым» чарлаттынган. Ырны дыңнап орарга, Тываның таңдыларының дыттар, пөштер, шивилер шыпкан калбак эзимнери, ооң эртине байлаа — аң-меңи каракка көстүп, шапкын кара-суглары шалырткайндыр агып чыткан-даа дег, чайлагларда хөлбеңнээн чечектер, ногаан оът-сиген аразында оъттап чоруур өөр-өөр мал-маган чиңнайнып келгензиг-даа. Хөй янзы үннерниң тус бүрүзү-ле бойдустуң бир янзы чурумалын көргүскензиг. Тааланчыг сеткилден кижиниң мага-боду, дамыр-судалдары чымырткайнып келир.

«Таңдым турда»... Бо ыр байырлалдыг, шөлээн, чоргаар дыңналыр. Харын Бай-Тайганың, Барлыктың калбак шөлдери, сула, чоргаар агып чыдар Хемчик, ооң унунуң делгем шынаалары, тыва чуртунуң кедээзинде кара-ногаан калбак эзимнерлиг Саян сыннары, Улуг-Хем шынаалары, калбак эзимнерни шуглак кылган буурул Таңды-Уула көзүлгензиг. Бөгүнгү амыдыралдың хайныышкынныг чурумалдары: шөлдерни чер-чери-биле кара девис кылдыр чарып турар тракторлар, алдын-сарыг ховуларның чаагай дүжүлүнүң аразында эштип, оңу ажаап турар комбайннар шууужуп турганзыг.

«Аъдымны» ансамбльдиң күүсеткенин көрүп, дыңнап орарга, база-ла амыдыралдың чурумалы тода көзүлгензиг. Бирде хөй аъттыг шериг ураалавышаан, атакаже дигин-биле кирипкензиг; бирде хөй аъттарны дигин-биле чарыштырыпканзыг, азы чылгычылар өөр чылгыны урук туткаш, дииледир сывырып турганзыг.

Ансамбльди шимченгир кыскажак кижи — Роберт Лесников хыдыг хөгжүм оркестриниң үделгези-биле дирижёрлап турган. Хорну сураглыг хөөмейжи Максим Дакпайның сыгыды-биле үдээни күш кирип, каастап турган. Лесниковтуң чедиишкини тыва ырларны нийти ырга таарыштыр сайзырады ажылдаарда, оларның национал онзагай шынарын бүрүн арттырбышаан, чаажыдып, утка талазы-биле байлак, ыр техниказының талазы-биле сөс бүрүзү шөө, узады, тода, чараштыр, шевержидир дыңналыр кылдыр сайзыраттынганында деп чүвени көрүкчүлер билген...

Кызылдың музыка училищезинге ажылдап киргеш, Лесников улустуң ырларын хорга таарыштыр сайзырады ажылдаарын шенеп, хөй үеде элээн оралдажыышкыннарны кылган. Ынчалза-даа оралдажыышкыннар чедимче чок боор келген. Эң-не берге чүве — тыва ырга орус аянның колдай бээри болуп турган. Аныяк кижи ол бергеден ундаравайн, бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлделеринге киржип, ноталыг тыва ырларны өөренип, композиторлар-биле сүмележип турган. Ол үеде училищениң хору чоорту сайзырап, үжен хире концертке дөртен хире аңгы-аңгы чогаалдарны күүсеткен.

Чогаадыкчы ажылга чедиишкин дээрге хөй белеткелдиң, хөй күжениишкиннерниң, харын хөй «түрээшкиннерниң» түңнели болгай. Новосибирск көрүлдезинге киришкен «Чечек» ансамбльдиң база херээженнер октединиң эки ойнааны ооң удуртукчузу Лесниковтуң каш чыл иштинде үндүрүп келген күжениишкининиң түңнели болган.

Дуржулгалыг хормейстер, педагог Лесниковтуң чамдык өөреникчилери Тываның районнарында ажылдап, консерваторияда өөренип турар. Алдан кижи киржикчилиг «Чечек» ансамбльдиң киржикчилерин — бо өөредилге чылында музыка училищезиниң белеткел курузунуң студентилерин, дөртен кижи составтыг дирижёр салбырын ол удуртуп турар.

Лесников училищеде башкы Р. Кенденбиль-биле үргүлчү кады ажылдап, чогаадыкчы ажылга арга-сүмезин солчуп турар. Олар сөөлгү үеде хор сюитазын кады тургускан. Лесниковтуң эң чаа ажылы — училищениң студентизи Ооржак Кара-Баттың «Кызыл кызы» деп ырын хорга ырлаарынга таарыштырарын доосканы болур. Октябрьның юбилейиниң хүннеринде күүседири-биле «Теве-Хая» деп ырны таарыштыр ажылдап турар. Ол ыр Москвага ойнаар хорнуң программазынга кирер чадавас боор дээрзинге автор бүзүрелин илередип турар. Ооң бодап турары-биле, ол ыр «Тооруктуг тайга», «Таңдым турда» деп ырларның чаа сайзырадылгазындан тудавас болур ужурлуг.

Юбилей таварыштыр Москвага кылыр улуг отчётка тыва хорну эки белеткээр дээш, ооң удуртукчузу, дирижёру, Р. Лесников амдыгааштан белеткенип эгелээн. «Тооруктуг тайга» деп ырны оркестрден аңгыда ийи кижиниң сыгыды болгаш демир хомусчулар бөлүү-биле үдеттирер кылдыр таарыштырарын бодап турар. Ол чорук ырны улам тааланчыг, солун, национал сүүзүннүг болдурары чугаажок.

«Чечек» ансамбльдиң баазазынга чоокку келир үедеги тыва күрүне хорун тургузарын чедип алыры Роберт Лесниковтуң эң чугула күзели апарган. Ооң-биле кады ол чаагай күзелдиң боттанырынга бис база идегеп каалы, эш номчукчу.

Доңгак БЕГЗИ.

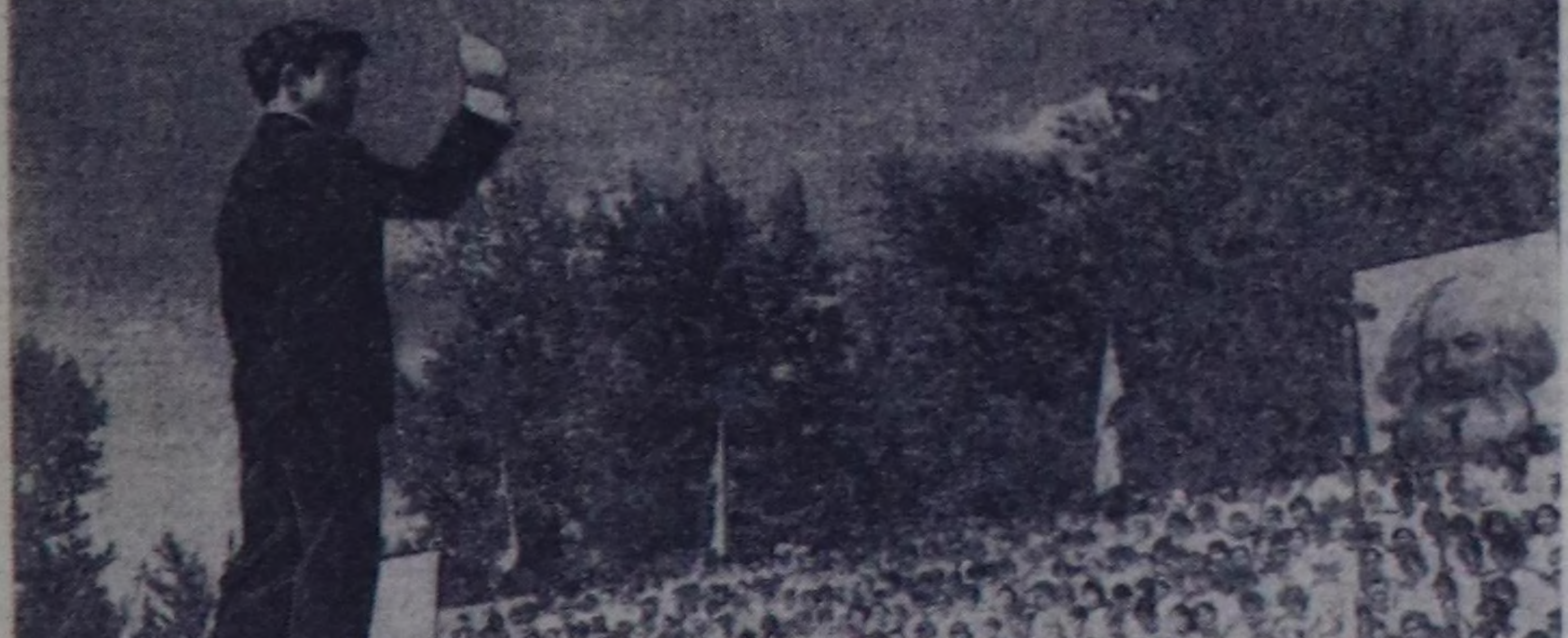

ЧУРУКТА: Кызылга чоокта эрткен ыр байырлалының хүнүнде хоорай хорун «Хүреш» стадионга Р. Н. Лесниковтуң дирижёрлап турары.
В. САПЕЛЬЦЕВТИҢ фотозу.

СОЛУН ЧҮҮЛДЕР

Үнүштерни кажан суггарарыл?

Бичии уруг аштай бергеш, ол дораан-на дувурээзинниг медээни бере бээр — ыглап үнер болгай. Кажан улуг кижи чемненир өйү чоокшулап кээрге, ол үезин черле часпайн столоваяже базыптар. Ынчаарга үнүштерни кажан суггарарыл деп чүвени канчап тодарадып билип алырыл ынчаш? Суг чокта ооң өзүмү ара боглуп, кадып каар деп чүве билдингир.

Ынчаарга Ленинградтың агрофизиктиг эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчылары — кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Владимир Карманов болгаш биология эртемнериниң кандидады Валентин Савин олар ыяштарны болгаш үнүштерни суггарар үезин тодарадыптар ындыг чаа прибор-херекселди чогаадып кылганнар. Ооң дузазы-биле кандыг-бир доктаамал үениң дургузунда үнүштерниң физиологтуг ажыл-чорудулгазын: үнүштүң дазылында өл-шыктың кайы хире эвээжей бергенин шуут тодарадып эккээр.

Кажан үнүштерни суг-биле суггара бээрге, ол приборлар үнүшке сугнуң ыңай-бээр чардыгып шимчеп чоруп турарының дүргенин тодарадыптар. Чүгле ооң дузазы-биле үнүшке кайы хире суг негеттинерил деп чүвени белени-биле тодарадып алыр болгаш «суг ажиксей бээр чоруку» кажан болу бээрин баш бурунгаар билип ап болур.

Ынчангаш ол чаа херекселдерниң дузазы-биле үнүштерниң кажан суксай бээрин, кайы үеде оларны суггарып болурун кандыг-даа бергедээшкин чокка билип алыр арга бар апарган.

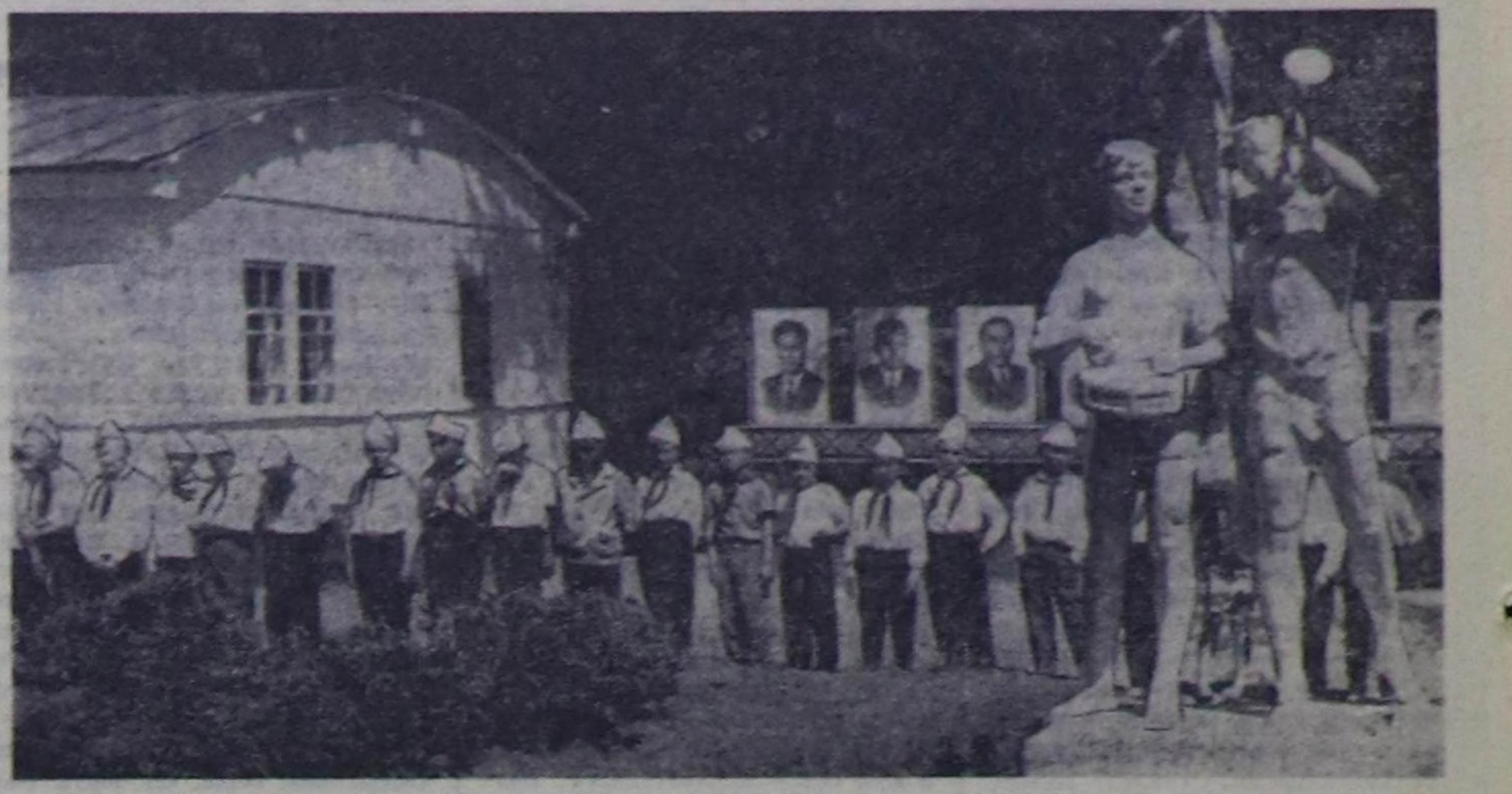

ЧУРУКТА: пионер лагерин ажыдарынга тураскааткан шугум чыскаалы **В. ТАРТАКТЫҢ** фотозу.

ПИОНЕР ЛАГЕРИ АЖЫТТЫНГАН

Кызылдың пионер лагерьлериниң бирээзи чалыы маадыр Володя Дубининниң адын эдилээн лагерь каас чараш бойдус чурумал-биле бүргеткен.

Бо дээрге Тывага баштай тургустунган пионер лагерьлериниң бирээзи. Ооң-биле кожа, ол-бо талазында амгы үениң негелдези-биле чаагайжыды туттунган ийи чаа пионер лагери бар-даа болза, бо хоочун лагерь адын сыкпаан. Чыл бүрүде-ле бажыңнарын улам экижиди септеп, чаа дериг-херекселдер-биле чепсегленип ап турар. Мында ам маназыдан кылган соок бажың чок, оларны кургаг штукатура каккаш, 1-ги болгаш 3-кү сезонда уругларга сериин соок болбас кылдыр таарыштыр кылган. Лагерьже кирер көвүрүгнүң мурнуу чарында чаа хаалганы каастап тургускан. Пионер лагеринче олап кирип ора-ла, уруглар маадыр пионер Володя Дубинин-биле ужуражырлар. Ооң тураскаалын Ленинградтан чагыдып эккелгеш, бо чылын көскү черде тургускан. Уруглар бо чылын Кызылдың телевидение дамчыдылгаларын көөр аргалыг — бо чылын профэвилел обкому улуг телевизорну садып берген.

...Ол хүн чагып каан дег аяс кааң турган. «Эргим аалчылар бистиң Володя Дубинин аттыг лагеривисти бо чылын ажыдарының байырлалынче кирип моорлаңар!» деп олар хары угда чаладылар. Көвүрүгнү эрткелек чорувуста лагерьниң турар арыын репродукторнуң үнү дола берди.

— Эргим уруглар! Долгандыр каас-чараш бойдус-биле шиметтингеи бо чараш булуңда пионер лагери Ада-чурттуң хосталгалыг Улуг дайынынга маадырлыы-биле өлген, силер ышкаш мөңге пионер Володя Дубининниң адын чоргаар эдилеп турар...— дээш, ол маадыр пионерниң намдарындан үзүндүнү чугаалап турду.— Эргим уруглар! Чалыы маадырның — Володяның адынга төлептиг болуңар! Хөглүг чай-биле, эргим өнүүктер!— деп, репродуктор кыйгырыг-биле доосту.

Биске баштай ужуражып келген, лагерьде пионерниң улуг вожатыйы Варвара Федоровна Староверовадан бир-ле дугаар ол дыңнаанывыс дамчыдылга дугайын айтырып сонуургай берген бис.

— Бистиң пионер лагеривис боду тускай радио белдирлиг болгай. Бо чылын аңаа немей үн бижиир магнитофон база садып берген. Аңаа бижидип каан үннү силер амдыы чаа дыңнаанывар ол-дур—дигеш, Варвара Федоровна бисти эдертип алгаш, ол радиобелдиривин турар черинче чорупту.

— Бо-ла болгай — деп ол аппараттарже көргүскеш, чугаалай-дыр. Уруглар радиотехника бөлгүмүнге база өөренирлер. Ол талазы-биле тускай эртемниг башкывыс база бар — дей-дир.

Уругларның чурттап турар черлери-биле таныжып чоруп турувуста, үр-даа болбаанда, горн бүгү лагерьни чыышче кыйгырып үнген. Байырлыг шугум чыскаалы эгелээн.

Лагерьниң төвүнде оруктарны дургаар кызыл-кызыл галстуктарлыг, ак хөйлеңнерлиг бир ыяң оолдар, уруглар чыскаалыпкан. Идирде лагерьниң башкылары, аалчылар. Баштай отряд вожатыйлары дружина чөвүлелиниң даргазы Наташа Голубповага рапортун бергеннер. Наташа бодунуң ээлчээнде пионерниң улуг вожатыйы Варвара Федоровна Староверовага рапорттаан. А Варвара Федорованың рапортун лагерь начальниги Нина Еремеевна Сватикова хүлээп алган. Бо юбилейлиг чылдагы пионержи чайны ажыдар аас-кежиктиг болган уругларга башкы байыр чедирип, чылыг сөстерни чугаалаан. Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы В. Ф. Матсон сөс алгаш, пионерлерге мынча дээн:

— Эргим уруглар! Партия болгаш чазак силерни кадык-чаагай болзун дээш ада сагыш салып турар. Бо силерниң дыштанып чедип келген лагериңер ышкаш уруглар дыштаныр черлерни чежени тутканын санаары безин берге. Чүгле бо чылын бистиң бүгү Совет Эвилелинге чүгле пионер лагерьлеринге безин 7 миллион ажыг, силер ышкаш, ажы-төл дыштаныр. Бистиң республикага безин ол сан 4 муң чеде бээр. Ынчангаш силер бүгүдеге чүгле кадыкшылды, база катап чаагай дыштаныылганы күзеп тур мен!

Пионерниң улуг вожатыйының командазы база катап чаңгыланып үнген:

— Дружина! Томааннныг! Володя Дубинин аттыг пионер лагериниң тугун көдүрер дежурныйлар маңнаап, марш!—дээрге, хөгжүм чиртинейли берген. Пионерлер шупту ёзулапканнар.

Байырлалдыг чыскаал шак ынчаар эрткен. Дараазында уруглар спортчу маргылдааларга күжүн шенежип кирипкеннер. Ол кежээ дружинаның одаан ажыдып, уруглар орайга дээр ойнап хөглээн. Дубининчилер хөглүг-омак уттундурбас чайын ынчаар эгелээннер.

О. НАМЧЫЛАК.

Спорт

СИБИРЬНИҢ ЧЕМПИОНУ

Бичежек дурт-сынныг, мөчек-мөчек шыңганнарлыг, ындазында мөге шинчилиг оол удурланыкчызын каш-ла секундада арыг октаашш, хостуг хүреш мөгелериниң хеп кеттинер өрээлинче чиик-чиик маңнап кире берген. Көрүкчүлер ооң ат, фамилиязын-даа эскербейн барган, судья коллегиязы оолдуң адын тодазы-биле чарлаваан. Чүге дээрге, ооң бир-ле дугаар хүрежип турары бо.

Ийиги салыг. Чадыг кырынга демги-ле оол үнүп келген. Ооң удурланыкчызы ийиги разрядтың мөгези Э. Ооржакты чыылганнар эки билир. Ол кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу, Кызыл хоорайның чемпиону — амыр эвес-ле мөге.

Хүрештиң үргүлчүлээр шагы орту кирген, октаашпаан, сан талазы-биле база деҥ. Ам-на кол судья, ССРЭ-ниң спорт мастери Изаил Хасанов демги оолду көрүкчүлерге таныштырды:

— Эрес-оол Ооржактың удурланыкчызын Федя Ондар дээр. Ол Кызылдың үш дугаар профессионал-техниктиг училищезиниң электриктер белеткээр бөлүүнде өөренип турар. Хостуг хүреш секциязынга киржип эгелээнинден бээр чаа-ла ийи ай болган. Бо болза Федяның бир-ле дугаар киржип турар маргылдаазы. Баштайгы онаан саадатпайн, арыг тииледи. Ам хоорай чемпиону-биле чедиишкинниг хүрежип тур...

Ужуражылганың сөөлгү секундалары. Чартыктаары — Эрес-оолдуң эң идегелдиг аргазы ол. Федя чартыктаткаш безин чадыг кырынга эктин дээспээн. Он минута эрткен. Ужуражылга доозулган. Көрүкчүлер хайым деп бодаан. А судья коллегиязы, чараш аргаларны ажыглааны дээш, сан талазы-биле тиилелгени Эрес-оол Ооржакка тывыскан.

1963 чылда уругларның спорт школазының бирги чери дээш маргылдаага Федя Ондар ынчаар киришкен. Түңнел багай эвес, үшкү черниң шаңналынга четкен.

— Федя дээр оол эки-ле хүрешти. Кончуг мөге оон үнер боор.

— Шынап-ла ындыг. Эрес-ле эр барды. Коргар-сестир-даа чүве чок тур — деп, хүреш соонда көрүкчүлер чугаалашкан.

Хостуг хүрешке хандыкшылдыг аныяк мөге белеткелин улам күштелдирген. Ону дуржулгалыг тренер Павел Михайлович Петров өөредип турган.

— Чедиишкин — чүгле эки белеткелден хамааржыр. Сээң кызымааңга, быжыг тура-соруунга, могап турбазыңга чоргаарланыр, келир үедеги тиилелгелериңге бүзүрээр мен. Үжен ажыг чыл бурунгаар, сен хиремде, классиктиг хүрешке хүрежип эгелээш, үш чыл болгаш, үшкү разрядты чедип алган мен. Чедиишкинче далашкан херек чок, ол сээң мурнуңда— деп, Павел Михайлович Федяны хей-аът киирип чораан.

1965 чыл Федя Ондарга кажан-даа уттундурбас. Чазын садка чодураалар салбактадыр чечектелип турар үеде республиканың бирги чери дээш хостуг хүрештиң маргылдаазы болган. Аңаа Федя чемпионнааш, бирги спортчу разрядты чедип алган.

«Хүреш» стадионга үрер хөгжүмнүң хөглүг үнүнге үдеттиргеш, Тываның эң шилиндек 64 мөгелери девип үнүпкен. Оларның аразында эң-не бичежек мага-боттуг оол бар. Ол Федя-дыр. Фашистиг Германияны тиилээнинден бээр 20 чыл болган байырлалга тураскааткан тыва национал хүрешке Федя хамыкты кайгаткан. Сураглыг мөге Алексей Кумаакты, Өвүр чурттуг мергежилдиг аныяк мөге Шагдыр-оол Куулярны безин саадатпайн арыг октаан. Федя ынчан О. Сүүр-оолга октаткаш, үшкү черниң шаңналынга четкен.

Федя Ондар ол-ла чайын Улан-Удэге Сибирь болгаш Ыраккы чөөн чүктүң кедээ аныяктарының маргылдаазынга ийиги черни алган. Ол улуг өөрүшкү. Мурнунда Тывадан барган хостуг хүреш мөгелериндеи кым-даа ынчаар хүрешпээн.

Эрткен чайын Кемерово хоорайга Сибирь зоназының маргылдаазы болган. Аңаа Сибирьниң чеди хоорайларының эң шилиндек мастерлери болгаш бирги разрядчылары чыглып келген. Кым тиилээнил? Бистиң Федявыс. Ооң соонда ол РСФСР-ниң шүүлде маргылдаазынга киришкеш, эң чиик деңзилиг үжен ийи эң шилиндек хостуг хүреш мөгелериниң аразынга сески черни ээлээн. Ынчан ийи спорт мастерин сан талазы-биле тиилеп үнген.

Юбилейлиг бо чылда Федя Ондар база-ла кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган: февраль 3—5 хүннеринде Ак-Довуракка болган республиканың хостуг хүреш талазы-биле маргылдаазынга болгаш март айда Иркутск хоорайга Сибирьниң девискээр аайы-биле маргылдаазынга бирги черни быжыг турушту ээлээн.

Федор Ондар бистиң республиканың болгаш Сибирьниң үш дакпыр чемпиону. Ол биче сеткилдиг, чедиишкинге мензэргенмес аныяк мөге. Ооң чедиишкиннериниң чажыды—эки белеткенииринде.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Училищениң ады дээш

Бо чылдың июнь 15-тен 19-ка чедир Черногорск хоорайга профессионал-техниктиг училищелер аразынга чиик атлетика талазы-биле алдыгы зонаның маргылдаазы болур. Спорттуң тус-тус хевирлеринге аңаа тиилээннер Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга тураскааткан Красноярск крайның чайгы XII спартакиадазынга киржир эргени чаалап алыр.

Крайга хамааржыр бүгү профтехучилищелерни алды зонага чарган. Бистиң № 35 профтехучилищевис алдыгы зонага кирген болгаш Черногорскиниң 24, 29, 31 дугаарларлыг училищелери-биле, Ак-Довурактың 41 дугаар училищези-биле маргыжар. Бо харыысалгалыг маргылдаага училищевистиң адын камгалаар дээш, бистиң сургуулдарывыс белеткелдерни үргүлчү чорудуп турар.

Чиик атлетика талазы-биле училищениң бирги чери дээш маргылдаа чоокта чаа болуп эрткен. Ооң программазында кирип турар хевирлерден: 100, 200, 800 метр черге чарышка оолдардан бирги разрядтың хаакчызы В. Голев тергиидээн. Уругларның 100, 200, 400 метрге чарыжынга Вихрева, Теплых, Федулова олар тус-тузунда тиилээн. 1947—48 чылдарда төрүттүнген уругларның 100, 200, 400 метрге чарыжынга Плесуноева, Диденко, Түлүш олар бирги черни алгылаан.

Черниң бедиин халырынга оолдардан Л. Ариштаев бирги, В. Зырянов ийиги черни ээлээн. Ядро, копьё, диск октаарынга оолдардан Шенников тергиидээн, а уруглардан Байналова бирги черни алган. Черниң бедиинге уруглардан Федулова биле Серен-Доржу олар тиилекчи болган.

Ийи хүн үргүлчүлээн чидиг демиселдиг маргылдаа училищениң спортсменнеринге эки белеткел болган. Ооң түңнелинде оолдар болгаш уругларның 4×100 эстафетазынга, баскетболга, хол бөмбүүнге, стол теннизинге, футболга, шериг оюнунга эки командаларны шилип алыр аргалыг болган бис.

Зона маргылдаазынга киржип, бистиң № 35 училищевистиң, ооң нүүрү-биле Тываның база адын камгалаар дээш, бистиң 45 кижи составтыг командавыс июнь 13-те Черногорскиже аъттаныптар.

Д. СЕДЕН,
командаңың удуртукчузу.

Редактор **К. К. КУДАЖЫ.**

КИНО

ИЮНЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ак-хөк мугулдурнуң капитаннары» 10, **«Хүндүскү сеансыга ийи билет»** 11.45, 3.45, 5.45, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Чыынды кино-чуруктар 9.45, **«Райком секретары»** 11, 1, **«Удуг бурганның оолдары»** 3, 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: **«Енс болгаш Петруң дугайында тоол»** 11, 1, 3 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 9.10, **«Суг дүвүнде анвалаңг бөттер»** 10.10, 11.40, 1.30, **«26-же адып болбас»** 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шыңгы оюн» 11, **«Ол өлүрерин бодаваан»** 1, 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮНЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хажыдыр көргүзер көрүнчүнтерниң хаанал чери» 10, **«Карнаваль дүнези»** 11.45, 1.45, **«Өске документ-биле»** 3.45, 5.45, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хүндүскү сеансыга ийи билет» 10, 3, 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: **«Аринка»** 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Цирктиң артистери» 9.40, **«Ол өлүрерин бодаваан»** 11.30, 1.40, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01186.

49 63'
63 49
26 14